

CZECH ACADEMY OF AGRICULTURAL SCIENCES

AGRICULTURAL ECONOMICS

Zemědělská ekonomika

INSTITUTE OF AGRICULTURAL AND FOOD INFORMATION

5

VOLUME 47
PRAGUE 2001
ISSN 0139-570X

An international journal published under the authority of the Ministry of Agriculture and under the direction of the Czech Academy of Agricultural Sciences

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření Ministerstva zemědělství České republiky a pod gescí České akademie zemědělských věd

Editorial Board – Redakční rada

Chairman – Předseda

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Members – Členové

Prof. Ing. Peter Bielik, PhD. (Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR)

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Národný úrad práce, GR, Bratislava, SR)

Ing. Tomáš Doucha, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jiří Erbes, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Ing. Josef Hanibal (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h.c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Ing. Viera Izáková, CSc. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Doc. Ing. Ľuboslav Szabo, CSc. (Ekonomická univerzita, Bratislava, SR)

Prof. Ing. František Střelček, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Editor-in-Chief – Vedoucí redaktorka

Mgr. Alena Rottová

Redakční kruh – Editorial circle

Doc. Ing. Juraj Cvečko, CSc. (OTIS spol. s r.o., Bratislava, SR)

Prof. Dr. Konrad Hagedorn (Humboldt-Universität Berlin, Deutschland)

Prof. Dr. Alois Heibenhuber (Technische Universität München, Deutschland)

Prof. J. Sanfors Rikoon, PhD. (University of Missouri-Columbia, USA)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR)

Aim and scope: The journal published original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal *Sociologie venkova a zemědělství* until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. Articles are published in English, reviews and information also in English, Czech and Slovak.

Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year). Volume 47 appearing in 2001.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic, tel.: + 420 2 24 25 34 89, fax: + 420 2 22 51 40 03, e-mail: rott@uzpi.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of receipt.

Subscription information: Subscription may be ordered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic.

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké práce s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu *Sociologie venkova*. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce anglickém, informace v jazyce anglickém, českém nebo slovenském.

Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 47 vychází v roce 2001.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou kopiích je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Česká republika, tel.: + 420 2 24 25 34 89, fax: + 420 2 22 51 40 03, e-mail: rott@uzpi.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2.

Globalization and community development¹

Globalizace a rozvoj komunit

S. HUBÍK

Mendel University of Agriculture and Forestry, Brno, Czech Republic

Abstract: One of the serious problems of globalization is the territorially and socially limited actor of social behavior. Territorially localized social communities are declining; nevertheless, there is a need to strengthen and reconstruct social communities. Community that takes up a certain physical, social and cultural space is a source of activities, i.e. collective actor that is able to respond in an alternative way to the negative and positive aspects of globalization.

Key words: community, globalization, community reconstruction

Abstrakt: V procesu globalizace se komunity dostávají do paradoxní situace – na jedné straně jsou globalizačními tlaky narušovány či zanikají, na druhé straně globalizace mobilizuje vnitřní zdroje komunit a startuje jejich nový rozvoj, zejména v rurálních oblastech. Tento jev není sociálními vědami dostatečně zachycen, jejich heuristika je zaměřena převážně na negativní vliv, který má globalizace na stabilizované tradiční a moderní kolektivní sociální subjekty. Zkoumání nového postavení komunit, jejich dekonstrukce, rekonstrukce a konstrukce je přitom závažným problémem, neboť globalizace a regionalizace vytvářejí potřebu nového kolektivního sociálního subjektu, odlišného od slábnoucího státu, subjektu, který na sebe převezme některé funkce státu a bude filtrovat dopady globalizace v konkrétním prostředí. Způsoby rekonstrukce a konstrukce sociálních komunit a jejich specifických ekonomik v globalizovaném (nejen) rurálním prostředí se tak stávají závažným předmětem teoretického i empirického výzkumu sociálních věd obecně a ekonomických disciplín zvláště.

Klíčová slova: komunita, globalizace, rekonstrukce komunity

INTRODUCTION

In their evaluation and normative judgments, reflections of the globalization process, particularly of its consequences, are focused mainly on the negative and positive manifestations of globalization in concrete social-cultural and economic connections (Bauman 1999; Boxberger, Klimenta 1998; Giddens 1991) – especially in the third world and in the rural or traditional areas of Europe and America. The reflections are less concentrated on the indisputably paradoxical nature of problems related to globalization, which prevents them from being investigated and solved by classical and modern theoretical and methodological tools of social sciences (Wallerstein 1998). The reason why it is difficult for classical and modern theories and methodologies of social sciences to cope with these paradoxes is that their logical-methodological nature and ontological-epistemological tools were constructed in confrontation with different problems (e.g. modernization) and in different social contexts (e.g. the state context). The globalization process shows different parameters than the modernization process. Its driving forces – the development of information technologies and their use in information

markets – cannot be compared with industrialization, urbanization and democratization, i.e. the driving forces of modernization. One of the serious consequences and problems of globalization is the territorially and socially limited actor of social behavior. Philosophical and sociological reflections see in this a decline of the social subject; field investigations confirm the loss of its positions of individual actor and social community (Plant 1998; Hautecoeur 1994, 1996). A theoretical starting point for such an approach to the issue is usually the conception of power decline of the territorially defined collective actor of social behavior. The conception is often based on Tönnies's interpretation of the community. In this perspective, for instance *homo ruralis* becomes first socially homeless and then vanishes completely (van der Bor, Bryden, Fuller 1997).

I have suggested that modern social sciences are included in a rationale of the capitalism different from the capitalism that manifests itself as globalization nowadays. And I have indicated that social science theories adequate to globalization are part of a different cultural logic. This statement is similar to the ideas expressed in the theses on postmodernism as a cultural logic of the late capitalism (Jameson 1988). I do not claim that the

¹The study was presented in a brief form on international conference Agrarian perspectives IX: Globalization and Competitiveness, September 19–20, 2000, Prague, CUA

postmodernism position is an adequate theoretical starting point for reflections of globalization and its consequences; I say, however, that it is indisputably one of many starting points. Why? It is the paradoxical nature of the globalization process and its consequences that requires the acceptance of the theoretical and methodological starting points in order to work with the paradoxes. For instance, globalization undoubtedly means the *reduction of biodiversity and cultural diversity*, e.g. weakening and decline of communities. The paradox is that it immediately brings up an entirely practical issue of bodies in processes understood as consequences of globalization in particular places and areas. This issue is sensitively perceived especially in rural areas.

COMMUNITY PARADOX

In the discourse of postmodernism, action research and projections of social mobilization confirm the necessity of restoring the real collective actor of supra-individual nature that in territorially defined conditions enables to accept or correct the consequences of globalization and to face them in accordance with the body's own social and cultural conditions. The collective actor is (or should be) the restored community (Kretzmann, McKnight 1993).

The adjective "restored" should be emphasized for the traditional community has succumbed to modernization processes and its modern analogy is being concealed by the globalization process. Theory and research reach so far speaks about the need to restore communities that have already completely disappeared. This applies mainly to urban areas; for rural areas "reconstruction" is a better term to use. The main tool of such reconstruction is to stimulate communities to make their own interpretations of reality (restoration of pluralism) and on the basis of those reconstructed communities' own possibilities (economic, social and cultural) while facing the globalization process. The concrete form of the two restoring steps: community social mobilization, is the intervention. Its extent and character are matters of concrete actions and participative investigations.

My arguments supporting two theses related to globalization process paradoxes are listed below. The theses state that

- (a) territorially localized social communities are declining, and
- (b) there is a need to strengthen and reconstruct territorially localized social communities.

In order to judge the globalization paradox expressed by the theses (a) and (b), we need to articulate them. (The paradox determined by the above theses can be termed *community paradox*).

The formulation of the above paradox using expressions such as "weakening vs. strengthening" or "decline vs. reconstruction" is methodologically supporting and heuristically efficient only if the approach to the global-

ization issues is directed by the perspective of questions related to *power*. Other perspectives can hardly or not at all disclose this paradox and would lead researchers to formulations of negative or positive aspects of globalization, its consequences in particular, instead of paradoxes. The community paradox shows itself to be logical both in urban and rural environments. Nevertheless, the rural environment provides a much clearer map of globalization consequences. Therefore I connect my arguments with the paradox of rural communities, above all.

I do not limit my arguments only to the above defense of the problem's special logic. I am trying to obtain arguments supporting thesis (b) as well as investigations and creation of reconstruction strategies of *communities as real carriers of globalization consequences and potential actions of social behavior in the rural environment* focused on consequences of globalization.

The *methods* of argumentation consist in the following contrasts:

- (1) philosophical-sociological *theoretical* research, and
- (2) practical *action* research.

At the methodological level (1) I have continued theoretical investigations of postmodernism as a reaction to processes going on under the late capitalism (Rose 1996), the biggest manifestation of which is globalization. The basic methodological framework is post-structuralism and the theory of later modernism (Rose 1996; Giddens 1990) – in line with the above-mentioned remark on necessity of power perspective.

At the methodological level (2) my work is based on projects of action research of social mobilization carried out in 1994–99; This international research was implemented by *UNESCO Institute for Education* in industrial countries of Europe and America (Hautecoeur 1994, 1996). The basic methodological framework of the project was the action participative research, the aim of which was to identify and analyze the degree of impairment of communities and subsequently outline or verify strategies for their mobilization and reconstruction (Sumara 1994).

Both theoretical and action investigations have shown that the globalization process creates spaces for community reconstructions. I disregard the standpoint of evaluation and the question whether the reconstruction is an unintentional or necessary consequence of globalization. The ambiguity of globalization becomes evident in the community paradox. The attention paid to communities by researchers and politicians indicates that at least two of the following things are expected to result from community reconstructions:

- (1) acceptance of globalization consequences in the sphere of power and economy (where it provides objective limits to all possible activities and functions of a community), and
- (2) removal of negative impacts of globalization in general (in economic, social, cultural and psychological areas).

This can be described as transferring the functions, which used to be performed by power-economic subjects connected with a community and by the state, onto shoulders of communities alone. This statement is based on discoveries and verifications of self-revitalizing abilities of communities.

What hypotheses the present theory is based on and what objectives does it have?

There are at least three aspects that determine differences between communities (Rogers 1992):

1. *degree of development* as a result of historical evolution,
2. *resources* and different perceptions of them,
3. *aspirations*.

Especially for the first two points it is impossible to use a unified research methodology and subsequent creating of a strategy of development, therefore researchers should carry out action investigations: "Postmodern action research is premised upon the notion that human experiences, identities, and relations are simultaneously historical, cultural, biological, and phenomenological" (Sumara 1994: 43). The condition of a community can be examined only with active participation of community members. Therefore, the first step of action research is participative examinations with insiders themselves being actual collectors of information instead of experts who only influence the insiders. In the background, there is a thesis saying that the goal of community research – "knowledge is, indeed, embodied". It exists in locations. It takes up space on its own. Knowledge is not a "third thing" that exists "between human subjects and their world" (Sumara 1994: 43). Knowledge about a particular

community can arise only as a result of a joint cognitive effort by investigators and people under investigation - this is the essence of action research.

COMMUNITY DEVELOPMENT

However, there are two contrasting conceptions of non-development or impairment of community life – one is based on concepts of *deprivation and needs*, the other one on concepts of *exclusion and exhaustion*. These conceptions correspond with two contrasting strategies of development:

- (1) strategy of development by *external interventions*, and
- (2) strategy of development by *internal social actions* (Rogers 1992: 110 an.)

Differences between the two strategies of community development are shown in the table below (Table 1).

The Table 1 shows an apparent fact: a modern approach from the *outsiders'* position is possible and efficient up to a certain extent, nevertheless, it is not able to discover and initialize potential inner sources for restoration and development of a community. It is the approach to a *thing*, which behaves as a passive recipient. However, the fact is that (Rogers 1992: 84) holds true. The other approach laying emphasis on the role of *insiders* consists in (Kretzman, McKnight 1993). And it must correspond with the methodology that has been termed "action research" above: now it should be obvious that "action research as a postmodern practice means trying to create forms that portray the richness of complex set of rela-

Table 1. Differences between the two strategies of community development

	INPUT-DEVELOPMENT	SOCIAL-ACTION DEVELOPMENT
Based on view:	That target group is deprived, needy and helpless	That participant group is potentially rich and powerful but oppressed
Process:	Outsider-led inputs	Insider-led action programmes
Results:	Dependency Maintains structural gap Neo-colonialism	Increased self-reliance, liberation Reduced structural gap Greater equality
Assumptions:	Resources are infinite Only aid-receiver needs to change Problems and inputs are technical Take-up will be automatic Areas of life excluded from Development Development is terminal The indigenous is not valuable	Resources are finite Both participant group and change-agent need to change Problems and action needed are social Take-up depends on attitude change No areas of life excluded from Development Development is continuous Development is based on the indigenous
Evaluation:	By objective-achievement	By outcomes

Source: Rogers 1992: 115.

tions without reducing them to the flatness of cause-effect generalizations" (Sumara 1994: 44).

Community development means giving priority to the strategy of development by inner social action that I have termed the *strategy of mobilization of inner community resources*. These are social, cultural and natural resources - not only as seen by researchers from outside a community, but preferably also as perceived by community members. We operate with an idea that each community has its own cultural codes, which are keys to potential resources, and social codes, which can revitalize these potential resources. The resources are often hidden, making assistance from outside necessary, which can help to identify them along with their carriers (Hubík 1997).

Undoubtedly, an important part of the resources is community economy, considerably dependent on macro-economic processes including global and globalizing ones. However, as investigations of development problems of communities have shown, "community economies are diametrically opposed to the system of goals, guiding principles and principles of coordination of the dominant economy. They represent a unique economic culture and are dependent upon the networking of enterprises, and other organizations in their surroundings in order to survive in an environment dominated by competitiveness" (Walliman 1998: 29). Wallimann and others have provided evidence that these differences between economies are reflected in a demand to *develop social economy*. Social economy is an alternative to dominant processes of industrialization and globalization. It should help to establish alternative economic and social-democratic structures relatively independent of the control by supranational corporations and effects of temporary market failures. Social economy is vitally linked to a particular community, it "can therefore be considered a 'grass-roots' based, regionally oriented federation of decentralized, autonomous enterprises run on the principles of basic democracy", Wallimann adds (Walliman 1998: 25). *Economic processes* are main mediators of relationships between communities and their surroundings and as such they often become *axes of the community development*.

COMMUNITY – A BASIC UNIT AGAIN

Apparently, globalization, although it is a continuation of modernization using different means, bears different phenomena in political-economic and social spheres than industrial modernization. For instance, it creates a space for plurality of alternatives (postmodernism) only as long as these are functional in terms of the two expectations associated with community reconstructions mentioned above.

Weakening and vanishing of some roles of the state in the globalization process makes it necessary to transfer these functions onto another collective subject. The community is becoming this required subject.

Research has shown that this process is not a romantic restoration of the traditional commune but a reconstruction mobilizing both alternative types of behavior, hardly compatible with global economic trends, and activities fully accepting impacts of globalization in an area, immediately becoming their carriers and mediators (Hautecoeur 1996). This is obvious in cases such as joining restored traditional (pre-modern) production with the world market by means of information technologies. In this respect it means that the "community" concept is gaining a different content than the opposition *Gemeinschaft-Gesellschaft* has given to it, namely the content attributed to the expression *community* by G. H. Mead.

Opportunities associated with community reconstructions come to the fore remarkably in the relation determined by the concepts of *enterprise-community-region*. Well-functioning communities become a relatively natural social-economic and social-cultural environment for the enterprise as an economic unit, without which it cannot exist. The other way round, a well-functioning community becomes an ontogenous unit for a region, considering that the region is above all a construct nowadays. The ability to develop has the same importance for a region as the ability to compete has for an enterprise. Both depend on resources and relations, which are still best anchored by communities.

Current tasks of the research (and our tasks too) are (a) to identify and analyze communities situated (especially in rural areas) on links between *enterprise-regions*, that require social mobilization and subsequently are able to provide alternative possibilities for further development within the limits that will be set by the globalization process, and (b) to outline projects based more or less on interventions that would launch the process of mobilization and subsequent reconstruction of communities.

Undoubtedly, consequences of globalization could be regarded in many respects as socially and culturally negative. Theoretical and research responses to these consequences have been too general so far and practical implications on a mean extent level can hardly be drawn from them. Some incentives can also be obtained from information provided by philosophical and social science investigations made so far. In my opinion, both the theoretical idea and a number of practical trials on community reconstructions are examples of a good coordination of a highly abstract reflection and fully concrete social practice in the field called "globalization consequences". The object is the real community, endangered by impacts of power which have abandoned their former positions determined territorially and by interpretation, and changed itself into a force lacking clear territorial and interpretation definition. *Theories*, such as the ones that have arisen in the postmodern discourse, offer such communities a possibility to choose their own interpretation key to their reality providing that the community *will respect limits set by globalization* – it will, however, try to play its *own* social game within the limits. *Practical projects* based on results of field investigations have

confirmed that such reactions of communities are possible and the implementations of the projects have been successful.

Social community is a social unit (which also means an "economic" and "cultural" unit) that can be logically and empirically defined with relatively high accuracy - unlike many abstractions of social sciences, with which almost nothing can be done. Not at all an "individual", "group", "state", "formal organization" or "market" - but a particular community that takes up a certain physical (nature), social (structures, processes) and cultural (meanings, values) space is a "source" of activities, i.e. collective actor that is able to respond in an alternative way to negative and positive aspects of globalization.

In my opinion, *mobilization and reconstruction of communities is a topical theoretical and research problem mainly in rural areas and in places where traditional economic activities or those physically, socially and culturally connected with a particular community are present*. Thus, mobilization and reconstruction of communities have a dual purpose: *they can function as alternatives to dominant social economic processes (globalization), or they can fully accept them*. Both the purposes have been proved in theory and in practice. Besides, reconstruction of communities seems to be a good partner to the process of (re)construction and development of regions, the process related to globalization.

However, some issues and problems remain unsolved.

Firstly, there is the issue of mutual connections and dependence of communities and enterprises, or more precisely regions; not only from a purely economic view (labor market) but also from a social-cultural view (adequacy of certain economic activities in a region or community, rate of social mobility). Secondly, the issue of possible community reconstructions depending on standard social-demographic factors such as age and health. Thirdly, there is the localization of a community on the axis of *dominant and alternative* economic activities. Last but not least there is a problem of grouping regions around some social units, e.g. around communities.

These and other problems can be empirically measured up to a certain extent, some others can be sufficiently evaluated from the standpoint of normative values, i.e. meanings.

An intelligible strategy, which in current discussions on globalization orientates community and region development according to a single logic, is the strategy of sustainable development (Jaeckel 1998). This strategy does not consider the problem of restoration of communities as basic social units. Thus it seems useful and efficient to further develop research work and theories in this direction.

REFERENCES

- Bauman Z. (1999): *Globalizace*. Praha: Mladá fronta.
- Bor van den W., Bryden J.M., Fuller A.M. (1997): *Rethinking Rural Human Resource Management*. Wageningen: Mansholt Institute.
- Boxberger G., Klimenta H. (1998): *Die 10 Globalisierungs Lügen. Alternativen zur Allmacht des Marktes*. München: Deutsche Taschenbuch Verlag.
- Giddens A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hautecoeur J.-P. (1996) (ed.): *Basic Education and Work*. Hamburg-Toronto: UIE-Culture Concepts, pp. 95-106.
- Hautecoeur J.-P. (1994) (ed.): *Literacy and Cultural Development Strategies in Rural Areas*. Hamburg-Toronto: UIE-Culture Concepts.
- Hubík S. (1997): *Mass Bricolage as a Source of Alternative Education*. *Czech Sociol. Rev.*, 5, (1): 57-71.
- Jaeckel M. (1998): *Sustainable Communities. A Paradigm*. *Sustainable Communities Review*, 2, (1): 6-11.
- Kretzmann J.P., McKnight J.L. (1993): *Building Communities from the Inside Out: A Path Toward Finding and Mobilizing a Community's Asset*. Chicago: ACTA Publications.
- Plant R. (1998): *Antinomies of modernist political thought: reasoning, context and community*. In: Good J., Velody I. (eds.): *The Politics of Postmodernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rogers A. (1992): *Adults Learning for Development*. London-New York: Cassel.
- Rose M.A. (1996): *The post-modern and the post-industrial*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sumara D.J. (1994): *Action Research as a Postmodern Practice*. *Interchange*, 25, (2): 33-45.
- Wallerstein I. et al. (1998): *Kam směřují sociální vědy*. Praha: SLON.

Arrived on 12th March 2001

Contact address:

Prof. PhDr. Stanislav Hubík, CSc., PEF Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, e-mail: hubik@mendelu.cz

Local communities and impacts of globalization (a case study)

Lokální komunity a dopady globalizace (případová studie)

M. LOŠŤÁK

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

Abstract: Facing the end of the 20th century, in which people generated through their activities many questions and problems unknown in the past (and now influencing our activities), we experience a phenomenon which is difficult to figure, describe or analyze, although its omnipresent penetration into our everyday lives is obvious (moreover, our modern way of life fuels this phenomenon with a necessary stamina). This phenomenon is called globalization. Despite of difficulties to deal with the nature of globalization, our everyday confrontation with this phenomenon is evident. Such an everyday confrontation with globalization in the lives of members of various social settings is addressed in this paper. The paper will attempt to outline the influence of globalization into a specific segment of the society (the countryside and agriculture). The nature of this segment (its embeddedness in the locality) is in an opposition to one of the main characterizations of globalization (considered in the paper as continuous disembedding of immense mobile actors with their productions and life styles controlled by them from one locality and their transfer to other localities; in the other words, the disconnection of locality /as a place of events/ and the space and their re-uniting in other forms is concerned). What does the penetration of non-local influences into the Czech countryside and agriculture mean? What does such a confrontation (competition) with "absentee others" (those out of any concrete locality) for the Czech countryside and agriculture mean from the point of view of their sustainable development? Is there any potential in the countryside and agriculture how to eliminate negative impacts of globalization? They are the questions the paper will attempt to address.

Key words: impacts of globalization, the countryside, agriculture, localities

Abstrakt: Na konci 20. století, v němž lidé svými aktivitami vygenerovali řadu jim dříve neznámých otázek a problémů, které však zpětně na jejich aktivity působí, se plně začíná projevovat jev, který, i přestože zažíváme jeho všudypřítomnou penetraci do našich každodenních životů (zároveň mu ale i našim moderním způsobem života dodáváme nezbytnou energii), je nesmírně obtížné uchytit, popsat a analyzovat. Tímto jevem je globalizace. I přes veškerou obtížnou uchopitelnost podstaty globalizace je však patrné, že jsme s ní každodenně konfrontováni. Právě na tuto každodenní konfrontaci s globalizací v životech členů různých sociálních útvarů se hodlá zaměřit tento článek. Článek se pokusí naznačit působení globalizace na specifický segment společnosti (venkov a především zemědělství), který je svou podstatou (zakořeněnost v lokalitě) v opozici k jedné z charakteristik globalizace (v článku chápáno jako neustálé vyvazování se nesmírně mobilních aktérů a jimi kontrolovaných výroba a utvářených životních stylů z jedné lokality a jejich přenašení do lokalit jiných; jinými slovy jde o rozpojení lokality jako místa dění a prostoru a jejich znovuspojení v jiných formách). Co znamená průnik nadlokálních (globálních) vlivů na český venkov a speciálně do českého zemědělství? Co znamená tato konfrontace (konkurence) s „nepřítomnými druhými“ (těmi mimo konkrétní lokalitu venkova) pro český venkov a zemědělství z hlediska trvalé udržitelnosti zemědělství a venkovského života? Má venkov a zemědělství potenciál, jak eliminovat negativní dopady globalizace? Toto jsou otázky, které jsou v daném článku osloveny.

Klíčová slova: dopady globalizace, venkov, zemědělství, lokality

INTRODUCTION

The neoconservative discourse tied to building up so-called "new economics" of post-fordist fashion which emphasizes the necessity of flexibility for "everybody and everything" (see Bonanno at al 1994, Bonanno 1997) opened the room for endless discussions, papers, books, conferences and many other activities addressing the issue of globalization. Despite the fact that there are so many sources talking about globalization, the nature of this phenomenon remains unclear, ambiguous, "is covered by haze that makes globalization difficult to be

grasped". There is a sunshine penetrating through the haze of globalization. Nevertheless, the sunshine can both give out pleasant warmth, bring happiness to all people because it is useful for all of us, and, on the other hand, it also can dangerously burn our skin, its intensity grieves us because many of us suffer under its rays. Through our activities we created something we are now facing, reacting to, but the essence of what we do not know in details.¹

When sociologists (Bauman 1999, Giddens 1998) think about globalization, they usually refer to its several aspects. Above all, it is the separation of locality (place of

events) from the whole space and consequent reunification of time and space in new forms. This situation is achieved through very mobile flows of goods, capital, technologies, information and people. If the locality ended for a traditional peasant where there ended his fields cultivated through generations by his kin or family (see Gurevič 1978, Levi-Strauss 1996) and this end was also the end of the space controlled by a traditional peasant, than for modern managers the localities are only one of many stops in their mobile life, and the localities are losing the meaning as a place of events because in a matter of fact something happens for modern mobile people in the world-wide scale covering the whole planet Earth. Such features of globalization and circumstances they are creating are reflected both in the countryside and its settlements (villages), including rural development, and also in agriculture, including its competitiveness. The following pages will therefore attempt to outline how globalization comprehended from sociological point of view influences contemporary Czech countryside and agriculture with regard to their social dimension. Two research grants were essential for gathering empirical data used in this paper. Therefore this text was written using mutual connection of the grant "Přerodové procesy" (Processes of Re-birth) funded by Grant Agency of the Czech Republic (grant No. 403/97/0971) and of the grant (institutional research orientation) "Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje" (Efficient Integration of Czech Agrarian Sector in the Frames of European Structures – a Condition for Sustainable Development) funded by the Czech Ministry of Education (grant number GA MSM 411100013). While the first grant was implemented together with the sociologists of the Faculty of Social Sciences, Charles University in Prague in 1997–1998, the second grant started in 1998 and it is an interdisciplinary grant which is held by the Faculty of Economics and Management of the Czech University of Agriculture.

THE BACKGROUND FOR THE PAPER

Because of the ambiguity globalization evokes in contemporary world, this paper does not pretend to present a fundamentally new contribution to the description of globalization with the aim to characterize it "once and forever". Plurality in understanding globalization is not something with negative connotation. On the contrary, it is a valuable asset forcing lay members of society, journalists, politicians, scientists and many others, to search for explanations of different and diverse characterizations of globalization. The more in detail are we able to describe globalization in all areas of human social lives,

the better understanding of this phenomenon we can achieve.

This paper agrees with relativism (plurality) in understanding globalization. Once relativism as a guiding method is accepted, the paper cannot claim to be framed only, as sociology often does (see criticism of this approach in Kabele 1999), in academic scientific discourse (with referring to everyday life from the point of view of "absolute infallible reason of science"; the reason which is reserved only to the spiritual aristocracy of mankind being specially trained in special methods /like questionnaire survey/ of acquiring knowledge which are not accessible to lay members of society), but it also wants to be embedded in everyday practical life of lay members of the society. In the other words, the paper will combine academic and theoretical approach of sociology, as the science, with practical everyday life of each of us as members of society (our practical sociologizing in Garfinkel's term of "doing sociology"). It is because they are our everyday practical lives (even our lives as sociologists-scientists) where we face globalization whether or not we are aware of it.

The paper will attempt to outline some impacts (and how these impacts are experienced by concrete people in concrete locality) which global (not local) economic players have on rural communities and local agriculture. In this sense, the paper will address, above all, the issue of how some phenomena and processes related to globalization can limit (or increase) the potentials of rural sustainable development. Talking about such issue, also the questions about the competitiveness of agriculture related to the global free trade will be considered, again from the sociological perspective. The paper will not intentionally deal with positive impacts of globalization, albeit the author concedes some of them in particular cases (like the spread of information). The reason for omitting the positive aspect of globalization is not author's pessimism when thinking about globalization, but an attempt to indicate that free trade provoked by globalization increases, as D. Rodrik (1997) suggests, the disparity of bargaining power between owners of capital and employees. (in the case of this paper between transnational food-processors and retail sector on one side and farmers and rural population on the other side). And the issue of power is one of the crucial terms in sociology. The fact, that contracted workers (employees) in one country can be very easily, thanks to globalization, substituted by workers (and farmers) in other country, undermines the post-war social setting and labour peace. According to Rodrik, we should not appeal to strong protectionism as a panacea to problems emerging due to disturbing post-war social settings and relative consensus, but neither should we treat trade liberalization as an end itself, without regard to how it affects the broadly shared values at home.

¹ Concerning ambiguous and unclear understating of globalization, I will omit optimistic visions about only and essentially beneficial and advantageous impacts of globalization which are closely limited only to fully liberalized world trade. Very skillful demise of such unrealistic visions has been already provided by D. Rodrik in his book "Has Globalization Gone Too Far?" which was labeled by Business Week as one of the most important economic books of the 1990s (Kuttner 1997).

The rural areas and agriculture are peculiar spheres to document how phenomena and events in other areas located wherever over the Earth are reflected in our concrete social lives (based on particular shared social norms and values). The countryside and agriculture are peculiar because they are, as the paper will point out, strongly embedded in localities as opposed to globalization which breaks the borders due to its time-space compression (term of Z. Bauman /1999/). While industrial company can be easily transferred in time into other locality in the world (however without its workers which has negative consequences for the original locality where the company is taken from), it is difficult to do it with some agricultural activities which are bounded to the land. Fields cannot be simply transferred as buildings or technical equipment (not to speak about easy transfers of money which are in Giddens /1999/ understanding the agents disembedding, as symbols, the events form locality). The concrete impacts of globalization on agriculture and the countryside will be investigated and documented through the study of one Southern Moravian locality called in this paper Filipov².

THE METHODOLOGY USED

As a basic method used for data gathering, the method of intervention heuristic investigation was used by the author of this paper. This method was elaborated and exploited by a team of the sociologists in the frame of the project *Přerodové procesy* (Processes of Re-Birth). The core of this method (for more details see Kabele 1999) consists in permanently implemented choices of investigation in the course of research. They are the argued choices done with the aim to find (investigate) what kind of information and how to search for this particular information which is necessary for the research (heuristic component). The choices of investigation done in the course of the research concern particular ways of investigation (e.g. choosing why to use interview and not the questionnaire survey to get certain information) and they depend on the ideas about possible research results and

their theoretical framing. This background differs intervention heuristic investigation method, considered as qualitative research, from the generally accepted ideas about the nature of qualitative research in sociology (see for example Disman 1993).³ The approaches how to find necessary information chosen in the research must be always based on argued and accounted (not only *ad hoc* but also *ex ante*) justification of their use. Such argumentation and accountability requires certain shared ways (in ethnomethodology known as background expectations) of perceiving, narrating and explaining the circumstances (course of events), otherwise the circumstances and the whole course of events are incomprehensible. An accomplishment of investigative choices supported by critical discussion (including accessibility for others to all gathered data and to detailed ways of their processing) is an acquisition of accountability of the circumstances (course of events) under the research and understanding of these circumstances (course of events). The accountability and understanding finally opens the doors for theoretical or practical use of the knowledge from the research. The intervention component of heuristic investigation consists in the fact that the researcher intentionally intervenes into the circumstances (course of events). Such intervention is not hidden and masked as sociological research often does but it is publicly confessed. The researcher intervenes into the course of events through his/her activities because, for instance, she asks using some particular (and not other) way of questioning certain (and not other) people. Jif Kabele (1999: 116) writes that "an investigator evokes convenient situations".

Using the above described method, the author handles the descriptions (accounts) of various members of local community about the penetration of non-local influences into the social life of investigated municipality. These accounts, including various operations implemented over them, are accessible to the author of the text in accordance with the above mentioned principles of intervention heuristic investigation. The descriptions and accounts include the notes from interviews with various representatives and members of farming life in Filipov,

² The name of Filipov is an alias used in the research. Filipov is located in the district of Znojmo. It is a small town with a statute of a town. Its population numbered (year 1998) 3 024 persons (1 487 male, 1 573 female) with an average age 36.5 years. The share of population in working age (economic active population) was 59.2%. The size of municipality cadaster is 2 660 hectares and the altitude 260 meters above sea level. The town has all the necessary technical and civil infrastructure (post office, school, medical care center, police station, sewage system with water purification plant, water-pipes introduced to every house and gas).

³ Disman, similarly to Kabele and his characterization of the intervention heuristic investigation method, points out that within a qualitative research the methodology is not elaborated *ex ante*, but in the course of the data gathering. It corresponds with permanent implementation of investigative choices in the course of the research as requested in intervention heuristic investigation method. Differing from Disman, who in accordance with so-called Grounded theory (Glaser and Strauss 1967) suggests that a researcher should not theoretically (Glaser and Strauss are aware that a researcher is not *tabula rasa* and that his/her research is guided by particular insights; therefore also Disman uses the word "theoretically" which indicates that in a matter of fact the research is also guided to some degree by some deduction from existing theories and not only by the induction of a new theory) expect any resulting structure of his/her research in advance, the method of intervention heuristic investigation not only admit such deductive influences but also requires them. It is because all the course of heuristic intervention must be permanently exhibited to critical consideration (argumentation) which is not possible for the others without generally accessible (*ex ante*) background (incl. theoretical) of the research.

notes form the field work and abstracts from local documents. Within the files, especially the parts highlighting the features of globalization as found in the Filipov locality are analyzed. They are, above all, the impacts of spatially separated and remote localities on the Filipov locality and vice versa – about the influence of the events in Filipov locality on the events having their place in the non-Filipov milieu.

RESEARCH FINDINGS

Until recently in a not very globalized society (in Czechoslovakia before the collectivization in the 1950s, in USA as Goldschmidt /1946/ and Heffernan /1982/ indicate even latter) every out of many competing local farmers could sell his farming products into many of competing local markets (he had a possibility to sell his products there where he expected the greatest profit and where the transaction costs were low). The money he earned (took in) could be used to hire local brick-layers (a brick-layer will be a symbol for other professions in the text), to build up for a farmer a new barn constructed from local materials. The local brick-layers did shopping for the money earned in constructing barn for a farmer in the local retail shop. They purchased bread from the flour milled in the local mill from the grain produced by the mentioned farmer. The circle is closed. Everybody sold in such a way to benefit (and moreover everybody had to be very efficient to attract others to buy from him or her). Earned money were in fact invested in local businesses, in local activities, in local events (economic, social or cultural). The localities lived and flourished because they generated money which were used in these localities. Adam Smith could see an example of his invisible hand of the market bringing the benefits to all in the space-locality where many atomized actors competed. Traditional local place of events united with the modern form of market exchange.

The following data (although the problems in archives /certain files were missing/ did not enable the author to find detailed economic indicators) indicate that also in the locality of Filipov we could find almost perfect competition resulting in flourishing and vibrant community before the collectivization. In such a competition, under the condition of great number of buyers and sellers and homogenous products offered by sellers, none of the members of the exchange is able to influence market prices. Although in some agricultural commodities there could be a sufficiently strong and great economic actor who could influence market price, this situation (with some minor exception) was not evident in Filipov. There were 481 farms before the collectivization in Filipov. About two thirds of them were operated by part-time farmers with the area up to 2 hectares, and by small farmers (2.1–5 hectares). About 30% of farms were the farms of middle farmers (considered in Filipov locality as those operating 5.1–20 hectares). Remaining 3% of farms were

operated as large farms which were not owned only by rich farmers but about a half of them was in the hands of entrepreneurs, church and also of the state. There were four processing companies in Filipov (producing aetheric oils, scents, essences and canned fruits which were exported abroad). These companies were connected with processing of some local agricultural staples, and they employed up to 300 local inhabitants. There operated in Filipov also three mills, a saw-mill, two stores for wood, three brick-kilns, two workshops to produce and to repair agricultural machinery. In the 1930s, a grain silo was constructed at the Filipov railway station which purchased all sorts of crops. Such remarkable economic development was reflected also in the life of the community with building new houses and flourishing of local social and cultural life concentrated in many voluntary associations.

The contemporary situation which is the result of non-intervention of the state as in USA, or of originally strong state intervention substituted by *laissez-faire* policy at the beginning of the 1990 in former Czechoslovakia, looks sharply different compared to the situation described in Filipov before the collectivization. The localities as the places of events with their relative independent economic and social life were substituted by globalized space where events taking place and decisions made in one part of the world influence other parts of the Earth. This situation differs from recent history (in the case of Czechia before the collectivization) in several features:

- 1) Local farmers have **limited chances** as for to whom to **sell their products**, while their forebears in the 1930 faced various possibilities to bargain with many independent competing markets. A chairman of the agricultural coop (local large-scale farm) in Filipov told me and my colleague an illustrative story in this respect. He and the representatives of other farms were asked at the beginning of 1999 by a director of one large Czech dairy (located about 100 km from Filipov), to which these farms sell their milk, to visit him. It was a time when great turbulence and problems in Czech milk market emerged and the price of dairy products fell down sharply. The director told to the farmers that either they accept new contracts about selling the milk to the dairy which were very disadvantageous for the farmers, or they can put their milk into ... “Yes, he used bad, nasty words” the chairman repeated. The agricultural coop, which is a member of large milk (dairy) cooperative delivering about 65% of milk totally processed in the dairy, had, according to the words of the chairman, no other chance but to sign the contract under the dictate. As the chairman explained: “Although we united into milk cooperative covering many of the farms, our pressure is not strong enough because the processing sector is highly monopolized and there was not any other dairy willing to buy milk from us”.
- 2) When a contemporary farmer wants to **buy inputs** (like machinery), he will mostly **bargain with** the dealers of a **few transnational companies** operating on the Czech

market or with a few large monopolized companies providing for instance seeds. All three major farms in the Filipov area (a coop, a joint-stock company and a large private farmer farming about 300 hectares) purchased their new machinery not from a Czech producer but from foreign firms (CLAAS, John Deere, CASE). A company in Filipov which provides the services for agriculture (like spraying machines, seeds etc.) is owned by Norwegian capital. Money the farmers generated to buy the new machinery or to pay for services are leaving the locality to be used under the decision of transnational headquarters (or domestic monopolies) in other localities without any interests to the needs of the locality they were generated in. Thinking about the case of bricklayers mentioned above as an illustration of how local economy operates, if a contemporary farmer decides to build a new barn, he will probably hire some Ukrainians (they are for us just a symbol of non-local labour) than to hire local bricklayers. This fact is not known in Filipov but the research the author participated in during 1993–1996 found it in some farms in Western Bohemia. Their representatives stated they have problems to hire people for dirty jobs which are in comparison with the neighbouring Germany “lowly salaried”. Therefore they have to hire Ukrainians because they cannot attract any Czechs. The result of such policy is that non-local labours take earned money into the locality where these people live (for instance to Ukraine) and spend the money there for American brand products produced somewhere in Asia. Our farmers can be pleased they contributed to the shop-owners and street vendors in other localities, but what about our localities?

- 3) The reason for hiring non-local labour (such as Ukrainian brick layers) is that our local professionals (incl. also farmers) are not often, as some global magicians specialized in commenting economic issues in mass media state, able to compete in the open global space because they are not flexible enough as so called new economics requires. Moreover, contrary to the other demands dictated by global openness of labour market, they want higher salaries for their work compared to other nations, they want longer holidays and generally speaking they have too many demands and claims as for their social security and labour conditions. The director of joint-stock farm in Filipov told us about the problem his farm has in hiring people to work in the poultry section of the farm: “The halls for poultry are modernized but people are not keen to work there. We have a problem to employ people there. The wages are nice there but people will rather earn less, because they do not want to work on Saturdays and Sundays.” **Low flexibility and claims in the social sphere discard our local labour in the global competition** with the workers from such parts of the world where nobody asks such claims (and mostly due to political dictatorship or authoritarian regime they even cannot ask such issues).
- 4) The result of just mentioned uneven conditions on global labour market related to social and environmental

dumping is also the share of our local unemployed people who, as a consequence, do not have enough money to buy products in local shops which in turn go bankrupt. The study of D. Ryšavý (1999), which addresses the recent economic development in Filipov, speaks in this term in more details. He refers to the generally high level of unemployment in the Znojmo district which is related to agriculture. The high share of agriculture in the district economy is projected into seasonal pulsation of unemployment with peaks in the winter. Filipov was avoided by the first wave of unemployment in the mid of the 1990s. A growing unemployment was faced by local inhabitants in the second half of the 1990s. It was because of the reduction of the jobs in local companies and the end of production in some of them. In the first years of the transformation of local economy, the lack of jobs in industry and agriculture was substituted by the development of trade and services. However, recently the trend of local trade and service development was negatively influenced by the decreased purchasing power of local inhabitants related to growing unemployment. The limitation of jobs in Filipov and also the decreased number of people commuting to Filipov to work there were reflected in the situation of local retail shops the sales of which decreased and some of the shop owners thought about closing-down their business. A mayor in other small rural town in Northern Moravia, where the author did a research as well, told the investigators that he was visited several times by the local shop owners whose opening hours are equal to those in urban supermarkets. They wanted the local council not to agree with opening any new shops because the shops which already work cannot survive. The reason is they are lacking customers because those who are doing shopping in local shops face monetary limitations either due to unemployment or low local incomes, and those who commute to work outside small rural town do their shopping in Vlášské Meziříčí where they work.

- 5) Finally, also the **processors of food staples from local farmers do not deliver and sell their products into local shops** (if there is any local shop in some localities) but thanks to the liberalized trade, relatively cheap and unrestricted transport and thanks to the development of communication technologies, the processors can deliver their products to the **places where there is a possibility to sell them**. Such a place can be, for example, a place where money taken from the locality of their origin are used now. Moreover, also the **situation of Czech food processors** in the Czech food market which is dominated by transnational trading companies is **not the best** for the food processors. Thanks to the behaviour of these companies, also the food processors mostly cannot contribute to the development of the locality they operate in. Reconstructing the accounts of the individual members of agri-food chain, it is evident that the farmers consider themselves to be dominated by food processors (we have heard many times, not only

in Filipov, following words in their various modifications: "Dairy /slaughter house, mill/ forces us to sell them for prices which are lower than our costs of production are") but they also see the dictatorship of food trading companies operating the large shopping chains in Czechia ("I am selling a kilogram of meat for 26 Czech koruna but at the shop shelf it is for one hundred"). The food processors (especially the small-scale ones but not only they) complain of the dictate of large companies operating the networks of shopping centers, super- and hypermarkets. Therefore, it can be concluded that the **agents controlling** (although probably not directly yet but at least influencing it) **the agri-food chain in Czechia are now transnational companies operating their networks of shops** (super- and hypermarkets). These hypotheses were also confirmed by Czech economist M. Singer. In his opinion, the networks of shopping companies will start to penetrate (it means also to control) through capital investments and acquisitions into food-processing firms (stated in the discussion called Radioforum of the Czech Radio 1 at February 4, 2000). The explanations of the representatives of super- and hypermarkets networks about the necessity to offer cheap foodstuff of high quality are positively reflected in the last element of agri-food chain – among the consumers. That is why these ideas (we are not considering how sincere are they) and the behaviour of super- and hypermarket chains based on such ideas receive the highest support and therefore also the domination in all agri-food chain. The views of farmers or of food processors are in the positions of anti-ideas to the first mentioned. Therefore, for example, the farmers often think that thanks to low purchasing prices it were the farmers who upheld social peace (now we are very close to Rodrik's views on globalization, social peace and social setting) which enabled smooth transformation of the Czech society after 1989.

CONCLUSIONS

The above mentioned empirical data above and theoretical thoughts related to them indicate that people in localities of their life do not handle or, better to say, do not influence entirely the circumstances and events which place in their localities. Local events and circumstances are influenced from various places in global

space. A cliché which is often used by various "experts in globalization" about benefits emerging from global competition for customers (consumers) is probably valid only for the social role of a consumer. Indeed, why to pay more for food as a consumer, if somebody located in the other part of the world produces cheaper wheat. An atomized, isolated model of *homo oeconomicus* works here. However, we are not one-dimensional men or women. A consumer is only one of the many social roles we are performing in our social lives. We can also perform a role of local brick-layer, or of local farmer, or of local shop owners, etc. As the text outlined, in the roles other than consumer there is no guarantee we will surely benefit from globalization. If somebody else and somewhere else than in our locality where we perform our roles of consumers, brick-layers, farmers, or shop owners, decides and influences our social lives⁴, it is difficult to say that we will only benefit from such a system. The prophets of globalization insist that it is globalization which, thanks to its dynamics and openness, gives us a possibility to go there where we can "earn" what we need (in the sense corresponding to classical populism related to methodological individualism speaking about considering benefits in the way we want regardless the external context). Frankly speaking, also capital and technologies aim into "proper and right places". Maybe, the prophets are right in certain aspects, but agriculture is rather a different case. If we omit the problems which are generated in the moment when certain producer with the whole company decides to leave the locality the company operates in (and also omit the advantages such transfer of production has for the locality where the producer opens the new business), in the case of agriculture it is sometime very difficult to transfer certain capital (especially land) in such an easy way as to do it with money or industrial fixed capital. Biological nature and specificity of agriculture protects its full modernization in the sense of ideas about a man controlling and governing the nature thanks to knowing and using all its laws (BSE can be considered as a warning signal in this respect). And globalization looks to be an apotheosis of modernity. A pirate from Prague, as the American economic media call Czech businessman Viktor Kožený, can probably steal the fields from millions of people but he would be not able to transfer them as they are (i.e. physically) to Bahamas islands or to some banks elsewhere over the world. Money or industrial capital can be easily transferred and shipped

⁴Interesting facts in this context are pointed out by former chief-economist and vice-president of World Bank Mr. J. Stiglitz (2000). He outlines the ways how the experts of International Monetary Fund often decide about the aid to various countries. According to Stiglitz, if a Fund decides to assist to a particular country, a delegation of economists visits this country. Their ideas about the country they are visiting are very unclear but they pursue their goals. They spend dreamless nights in five-stars hotels working on figures, numbers and statistics. Their task transcends human capacity: within a few days or, in few weeks in maximum, they have to set up a program and agenda corresponding with the needs of this particular country. Of course, they are not able to do it. Therefore, their only chance is to advice according to instructions which have been already used (to advice as according to cookery book). It has already happened that some summary reports had been already elaborated before a team of experts visited the country of their interest – the report was simply drawn up based on the information and knowledge from other countries. An author remark to Stiglitz's words is that due such description of the work of International Monetary Fund the protests against this organization are entirely comprehensible.

over the world but the stolen fields would remain in our country. In this sense, agriculture is still embedded in locality and has a sort of endogenous features. This matter of facts can be a hope that agriculture will not allow globalization to exhibit its fully pervasive face and that the localities using their endogenous potential (as also the concept of endogenous integrated rural development coined by EU suggests) can develop without turbulence which often accompanies the impacts from global space.

REFERENCES

- Bauman Z. (1999): Globalizace (Důsledky pro člověka). Praha: Mladá fronta.
- Bonanno A., Busch L., Friedland W., Gouveia L., Mingione E. (1994): From Columbus to ConAgra (The Globalization of Agriculture and Food). University Press of Kansas.
- Bonanno A. (1997): Světové potravinářské korporace a stát: Příklad Ferruzzi. Zem. Ekon., 43, (1): 27–40.
- Disman M. (1993): Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum
- Giddens A. (1998): Důsledky modernity. Praha: SLON.
- Glaser B.G, Strauss A.L. (1967): The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Goldschmidt W. (1946): As You Sow: Three Studies in the Social Consequences of Agribusiness. Montclair: Allenheld, Osmun.
- Gurevič A.J. (1978): Kategorie středověké kultury. Praha: Mladá fronta.
- Heffernan W.D. (1982): Structure of Agriculture and Quality of Life in Rural Communities. In: Dillman D., Hobbs D. (eds.): Rural Society in the U.S.: Issues for the 1980s, pp. 337–346. Boulder, CO: Westview Press.
- Lévi-Strauss C. (1996): Myšlení přírodních národů. Dauphin.
- Kabele J. (1999): Metodologie intervenčního heuristického vyšetřování. In: Filipov II (Informatoria), pp. 113–136. Praha: Katedra sociologie FSV UK.
- Kuttner R. (1997): Owning Up to the Costs of Free Trade. Business Week, April 28, p. 11.
- Rodrik D. (1997): Has Globalization Gone Too Far? Washington: Institute of International Economics.
- Ryšavý D. (1999): Charakteristika filipovského regionu. Mimeographed material.
- Stiglitz J. (2000): Čemu jsme se naučil ze světové hospodářské krize. Listy, 30, (4): 29–33.

Arrived on 21st March 2001

Contact address:

PhDr. Michal Lošťák, Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika,
lostak@pef.czu.cz

Opinion research on regional cooperation in Central Europe

Výzkum názorů na regionální spolupráci ve střední Evropě

J. ŠINDLÁŘOVÁ

Mendel University of Agriculture and Forestry, Brno, Czech Republic

Abstract: The article presents partial results of the sociological project Euromove. Participating were research teams from the universities of economics in Bratislava, Brno, Budapest and Vienna, who studied opinions on cooperation between the borderlands of the four respective Central European neighbouring countries, as collected by the method of identical questionnaire in a sample of total 560 respondents from these countries. This article presents the results of the data evaluation in the Brno-based respondent sample (N = 140).

Key words: regional cooperation, sociological research, questionnaire survey, project Euromove

ABSTRAKT: Článek se zabývá některými výsledky sociologického výzkumu, který byl proveden v rámci projektu Euromove v roce 2000 společně ekonomickými univerzitami v Bratislavě, Brně, Budapešti a Vídni technikou identického dotazníku v každém ze jmenovaných měst. Soubor 560 respondentů byl sestaven podle jednotných zásad a skládal se pouze ze tří kategorií respondentů: komunálních politiků, malých a středních podnikatelů a univerzitních studentů (podrobněji se zmiňuje o metodice a dalších výsledcích stať v *Zemědělské ekonomice* č. 10/2000). Článek uvádí údaje o názorech souboru respondentů z Brna (N = 140) na budoucí možnou spolupráci regionů čtyř sousedících zemí, reprezentovaných jmenovanými univerzitními městy. Ke kooperaci se stavějí zkoumaní brněnští respondenti v zásadě pozitivně. Jejich výpovědi však naznačily také potencionální problémy: nedostatečnou informovanost o sousedních městech a regionech, klesající frekvenci vzájemných návštěv v ostatních městech, nízký počet osobních kontaktů respondentů v sousedních zemích, nedostačující jazykové dovednosti jako překážku vzájemné komunikace i neuspokojivý stav dopravního spojení mezi sledovanými městy. Za nejvýznamnější oblasti možné spolupráce pokládali respondenti oblast kultury, výchovy a vzdělávání, turistiky, ekonomiky, vědy a výzkumu aj. Jako základní podmínku úspěchu vidí nejčastěji politickou vůli a vstřícnost mezi sousedními státy na nejvyšší úrovni vlád. Podle zkoumaných brněnských respondentů je v oblasti vzájemných vztahů řada nevyřešených problémů (např. s národnostními menšinami). Získané údaje jsou zpracovávány do společné srovnávací studie v Bratislavě, Brně, Budapešti a Vídni. Závěry šetření naznačují některé zajímavé i očekávané tendence, vzhledem ke způsobu výběru souboru by však bylo třeba je ověřit na reprezentativním souboru ze zúčastněných zemí. Provedený společný výzkum k tomu poskytuje některé podněty.

Klíčová slova: regionální spolupráce, sociologický výzkum, dotazníkové šetření, projekt Euromove

INTRODUCTION AND METHODS

In May of 2000, the University of Economics, Bratislava, Mendel University of Agriculture and Forestry, Brno, University of Economic Sciences, Budapest, and University for Economics and Business Administration, Vienna did a joint questionnaire survey in the frame of the project Euromove. In each of these four cities, three respondent sub-samples (communal politicians, small and medium entrepreneurs, and students of the universities) were questioned using identical criteria of respondent selection and an identical questionnaire. The methods applied and specification of the samples regarding their age, sex, educational background and professional status structure were detailed elsewhere (Šindlářová 2000). Briefly, local samples (N = 140 each) from Bratislava, Brno, Budapest and Vienna, consisting of identical proportion of communal politicians (N = 30), entrepreneurs (N = 30)

and students (N = 60), gave their opinions about the possibilities of cooperation between these four cities and about the traffic connection, mutual information and other factors that might play a role in establishing a cooperation between the regions in the future. The data collected were evaluated using the software package SPSS-PC plus. Some results for the Brno-based sample, dealing with sentiments about the inter-regional proximity, have been published (Šindlářová 2000). Other results for this sample are presented below.

RESULTS AND DISCUSSION

Visiting other cities

Respondents' opinions undoubtedly were partly determined by how detailed was the information that they

Table 1. Visits of the Brno-based respondents (politicians, entrepreneurs and students; N = 140) to the other cities

City	Never visited	Did not visit during the last two years	Average total no. visits	Average no. visits during the last two years
Bratislava	4.3%	37.9%	8.80	2.19
Budapest	30.0%	84.3%	2.65	2.80
Vienna	2.1%	13.6%	8.48	1.75

had about the individual foreign cities. Some respondents from Brno felt that they had insufficient information and refused to give their opinions about a city (cities) or made any comparison. As might be expected, Budapest was the least known city in Brno.

A total 30% of respondents had never visited Budapest (the highest percentage of these respondents being students), whereas only 2.1% of respondents had never been in Vienna and 4.3% in Bratislava (Table 1).

The most frequently visited city was Bratislava (average total 8.8 visits per respondent), the most frequent visitors being comparatively older, university-graduated and/or entrepreneur respondents (there was no significant difference between the sexes). Vienna had been visited almost as frequently (8.5 visits); again, the most frequent visitors were entrepreneurs and university-graduated respondents; however, medium-aged (26 to 45-year old) respondents prevailed. Budapest ranked last with just the average 2.6 visits; the difference in the number of visits by politicians vs. entrepreneurs was less pronounced here than in the foregoing cities. On the average, the medium-aged respondents had visited Budapest 5.1 times and the university-graduated respondents 4.8 times.

As shown in Table 1, a high percentage of respondents did not visit the neighbour cities in the two foregoing years. Notably, and except for entrepreneurs, Bratislava, a favourite destination in Slovakia previously, was infrequently visited lately. As regards Vienna, the comparatively low frequency of visits lately might have to do with saturation of the general sightseeing- and cultural-event motives that were very strong in several years following 1990. Unfortunately, there are no comparative data for the pre-1990 period for any city; in consequence, the "never visited" response can relate to rather diverse periods depending on respondents' ages. Due to the non-representativeness of the sample, the data in Table I are illus-

trative examples rather than conclusive proofs. The decreasing frequency of visits to Bratislava, however, is an obvious trend not only of the two preceding years.

The most frequent reason for visits to Bratislava (any time: "in my life") was business trip (45% of respondents), followed by holiday (41%), cultural event (34%), relatives or colleagues (29%) and shopping (24%).

Comparison between the cities regarding the most frequent reasons for visits (Table 2) revealed differences between Bratislava on the one hand and Budapest and Vienna on the other hand, e.g., a comparatively lower frequency of business trips to Budapest and Vienna, while shopping trips to these two cities were more prominent. It should be noted, however, that there is no clear distinction between the categories "holiday", "cultural event" and "shopping" (on holiday). Of all the categories, "business trip" and "visit of my relatives" are those most clearly delimited. The latter category, however, did not rank among the five most frequent reasons. Since students made a great proportion of the sample, it might be interesting to analyse which reason for visit was the one most typical of students' visits. Again, for a reliable analysis one should know whether the holidays and shoppings in Budapest were recent or of ten or more years ago. Since a representative sample of respondents is not available, these evaluations cannot be made.

At present, the explored sample of respondents visits Budapest little or not at all and also travels to Bratislava less frequently than in previous years. Until recently, Vienna was the most popular destination. A simplified explanation of these facts might be that some contacts between Brno and Bratislava were interrupted as the former Czechoslovakia split, while the disparity of the political systems made Vienna rather inaccessible to Czechoslovak citizens in 1948-1989, resulting in its high attractiveness in the following years. The attractiveness of Budapest as a holiday and shopping place probably

Table 2. The five most frequent reasons for visits of Brno-based respondents to the other cities in %

Reason No.		Bratislava		Budapest		Vienna
1	Business trip	45.3	Holiday	52.5	Shopping	66.4
2	Holiday	41	Shopping	18.7	Cultural event	51.8
3	Cultural event	33.8	Business trip	15.8	Holiday	49.2
4	Friends	28.8	Cultural event	13.7	Business trip	38.8
5	Shopping	24.5	Other	4.3	Friends	17.3

has the roots in the 1980s and primarily reflects the attitude of today's medium- and older-age categories. After 1989, however, Western cities also were readily accessible from the East and have become strong competitors to Budapest as shopping cities.

The trend of the plans for the future is similar to the present: within the next two years, most respondents intend to visit Vienna (88%), followed by Bratislava (56%) and Budapest (27%). The group that does not plan to visit a certain city should include those who did not answer this question; e.g., regarding Budapest, almost 1/3 of respondents. Personal knowledge of a certain milieu is important for the formation of views and attitudes. A positive attitude to a city may later find expression in a generally positive attitude to cooperation projects of various types and may become an important factor in establishing cooperative relations. In the perspective of the present findings, however, the prospects of cooperation between Brno and Budapest (and vice versa) are not ideal.

Personal contacts and sharing information

Existence/non-existence of personal contacts is considered an important element of relations of the four neighbour countries. In the present research, a broad spectrum of personal contacts was defined; it included various private or business contacts such as visits, and/or private correspondence. A considerable percentage of respondents had no personal contacts in Slovakia (29%), Austria (41%) and Hungary (89%). Not surprisingly, the most frequent were the personal contacts in Slovakia (50.7% of respondents with two or more contacts). The sense of geographical and cultural proximity of Brno and Bratislava, and self-evaluation of the proficiency in the Slovak language (Šindlářová 2000) apparently were important contributing factors.

A prerequisite of an effective regional cooperation is an exchange of information. In this project, its relative measure was how often the Brno-based respondents read or heard in their regional or national mass media about the other cities during the past year, the scale being "never", "rarely" and "often". Except for one, all respondents often encountered information about Bratislava (73%). Also often, there was encountered information about Vienna (74%). In contrast, only 20% of respondents often noticed information about Budapest, and 14% of respondents noticed no information about Budapest in newspaper, radio or TV.

Comparison of the four cities

Respondents were asked to estimate functions of the four cities and to mark them from 1 (very good) to 5 (very bad) or 0 (if they could not answer). Some respondents marked a city even if they had not visited it, though. Of

Table 3. Average marks of town functions (N = 140).

Town function in:	Bratislava	Brno	Budapest	Vienna
Culture	2.31	2.24	1.82	1.31
Education	2.18	1.80	1.79	1.50
Holidays	3.05	3.06	2.01	1.97
Environmental quality	3.04	2.85	2.65	2.22
Percentage of respondents who marked "0" ("do not know"):				
Culture	9.3%	1.4%	41.4%	4.3%
Education	19.3%	2.9%	51.4%	19.3%
Holidays	7.9%	2.9%	25.0%	5.7%
Environmental quality	20.0%	1.4%	44.3%	11.4%

the seven functions covered, those four most important are presented in Table 3.

Respondents regarded highly Vienna concerning its various functions. They were rather critical of Brno and, as regards the four tabled functions, Bratislava. On the whole, Budapest was viewed rather positively. It should be noted, however, that a high percentage of the respondents was not able to decide (mark "0") about Budapest's functions, apparently due to that they never had visited this city or did not visit it in the past two years. The educational function ranked very high in all these university cities (rank one for Bratislava, Brno and Budapest); Vienna was given the best average mark to its cultural events, while culture ranked second in the remaining cities. Vienna was seen as a good place for making holidays, followed closely by Budapest. Interestingly, Budapest was seen very positively as regards holidays also by those who had not been there.

Opinions on transport networks and connections

A high number of respondents were not able to comment on the general state of transport networks between Brno and the three other cities nor on the frequency of the train and bus connections. The present state of the railway network in general, and of the bus connection between Brno and Budapest in special, were the least known. The frequency of the "do not know" answer was 5% regarding the state of highway network, followed by road network (13%) and railway network (41%). Over half of respondents (55%) considered the highways very good or rather good, while 39% had the same opinion about the roads and 31% about the railways. The average marks of the individual types of transport networks did not differ much if only the answers of those respondents who had an opinion were counted: the highway network, 2.43 (scale: 1 = very good, 5 = very bad); road network, 2.60; and railway network, 2.40. Same ranking but with distinct differences appeared if the whole sam-

Table 4. Average rating of the intensity of public transport connections (N = 140)

Connection between Brno and...	Bus	Train
Bratislava	2.31	2.15
Budapest	3.22	2.46
Vienna	2.28	2.33

Scale: 1 = very good, 5 = very bad.

ple evaluated: highway network, 2.60; road network, 3.04; and railway network, 3.89. Those comparatively most satisfied with the highway network were people of the middle age (26–45 years) category, of secondary education without the final examination, men, and entrepreneurs, followed by politicians and students. The road network achieved the best marks with respondents over 45-year old, secondary educated without the final examination, politicians, and men. The railway network was best appreciated by respondents below 25 years of age, secondary-educated with final examination, politicians, and men.

Those respondents who specifically evaluated the frequency of public transport connection preferred the train connection between Brno and Bratislava/Budapest and the bus connection between Brno and Vienna. The train connection between Brno and Bratislava was rated most positively (Table 4). Students were more satisfied with both the train and bus connections to Bratislava than were politicians and entrepreneurs. Students again were those most satisfied with the train and bus connections between Brno and Vienna and with the train connection between Brno and Budapest. The bus connection between Brno and Budapest was most positively rated by the entrepreneurs and most negatively by the students. However, it should be noted that the evaluation of the train and bus connections on the five-mark scale (1 = very good, 5 = very bad) was negatively affected by a large proportion of those who were not able to answer these questions. Respondents were worst informed about the bus connection to Budapest (“do not know” response, 68%) while the bus connection to Vienna was the relatively best known connection (“do not know”, 28%). Men rated the train connection between Brno and all the foreign cities better than women, while women rated the bus connection between Brno and Bratislava/Budapest better than men. The difference between the sexes as to their rating of the bus connection to Vienna was minimal.

Opinions on areas of future cooperation

The Brno-based sample was asked to give their opinions about the usefulness of future cooperation between Brno, Bratislava, Budapest and Vienna in various areas. Again, a five-mark scale was used (1 = very useful, 5 =

useless). Compared to the transport intensity evaluation, which required some degree of knowledge, responding this question needed no such qualification, and all respondents answered. The usefulness of separate areas of cooperation ranked as follows (average marks, in decreasing order):

1. culture (1.59)
2. education (1.70)
3. tourism (1.73)
4. economy (1.80)
5. science and research (1.82)
6. security (fight against crime) (1.84)
7. sport (1.91)

The average marks of the remaining areas (health service, communal policy, contacts of municipal authorities, contacts of communal deputies were each over 2.00. Approximately half of respondents marked the cooperation in culture (54%), science and research (51%) and tourism (51%) very useful (mark 1.0).

Opinions on the changes needed in order to intensify cooperation

One (of the total two) open questions recorded respondents' suggestions for improving cooperation between Bratislava, Brno, Budapest and Vienna, and between their respective countries. No answers were received from between approximately one-third (no comment on the Czech Republic, Austria and Slovakia) and 58% (no comment on Hungary) respondents. Moreover, a number of the answers received just stated that the respondents had no clear notion. The remaining concrete suggestions were categorised. The most frequent category included political problems to be resolved (e.g., Slovak ethnic minority in Hungary and Hungarian minority in Slovakia, attitudes of other countries to Austria due to the critically perceived composition of the Austrian government at the time of the research). Some respondents thought that a strong political will to cooperate is needed at the level of states (including the CR and SR) before a cooperation of borderland regions can properly develop.

Other frequently mentioned specific problems included insufficient proficiency in foreign languages of Czechs and Hungarians. As evaluated earlier (Šindlářová 2000), also in answers to other questions respondents from Brno considered the insufficient language skills a great barrier to communication and cooperation or conversely, modern education including efficient language teaching a prerequisite of mutual understanding and cooperation (including economic cooperation) of the four states.

CONCLUSIONS

This comparative survey, made in the frame of the project Euromove and on the background of considerations about the regional cooperation of four Central

European countries in the future, focused on the social and cultural milieu. The results obtained cannot be considered representative, they may nevertheless illustrate opinions of three selected groups of respondents, i.e., entrepreneurs, politicians at the communal level, and students. The survey done in Brno revealed basically positive views of respondents as regards prospects of cooperation, but also exposed potential problems: insufficient information about the foreign partners and their cities, decreasing frequency of mutual visits, low number of personal contacts, insufficient communication skills in foreign languages, and unsatisfactory transport connection of the four cities. The present data will be further analysed in a comprehensive comparative study (in preparation) based on separate national reports completed in Bratislava, Brno, Budapest and Vienna.

REFERENCES

- Šindlářová J. (2000): Některé bariéry středoevropské regionální spolupráce (Some barriers to regional co-operation in Central Europe). In: *Agrarian Perspectives IX: Globalization and Competitiveness*, September 19–20, Prague, ISBN 80-213-0657-2.
- Šindlářová J. (2000): Výzkum názorů na kulturní blízkost regionů sousedních zemí střední Evropy (Opinion Research on Cultural Proximity in Neighbouring Countries regions in Central Europe). *Zem. Ekon.*, 46, (10): 458–463, ISSN 0139-570X.
- Šindlářová J. et al. (2000): Assumptions and barriers of the co-operation among Bratislava, Brno, Budapest and Vienna (Project Euromove/Future Knowledge) Authors: Košta J., Tunáková A. (Bratislava), Šindlářová J. (Brno), Hofmeister A., Neulinger A., Agárdi I. (Budapest), Kainzbauer A. (Vienna). Bratislava :Vydavateľstvo Ekonóm, 133 pp. ISBN 80-225-1352-0.

Arrived on 19th March 2001

Contact address:

PhDr. Jana Šindlářová, Ústav humanitních věd, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel. +420 5 4513 2071, e-mail: sindlar@mendelu.cz, fax:+420 5 4513 2007

The Czech political parties and regional policy

České politické strany a regionální politika

J. ČMEJREK

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

Abstract: This paper aims to trace the way in which the programmes and activities of the Czech parliamentary political parties reflect problems of regional and local decision-making. An analysis of the party programmes from the election campaigns in 1990, 1992, 1996 and 1998 shows big differences between political parties from this point of view. In the second half of the decade, KDU-ČSL, ODA and ČSSD were interested in regional political development in their programmes. On the other hand ODS, the strongest political party, kept its unitary political line. Further the paper focuses on the theoretical and methodological questions related to the research into the activities of the political parties on the local and regional level. Political theory pays traditionally a big attention to the political parties and to the systems of parties, however it applies mostly to the parliamentary parties and to the national level of the political process. Small and non-parliamentary parties stand apart and so do the activities of parliamentary political parties on the local and regional level. Indeed, the investigation of regional and local levels of party activities is becoming more and more important. It is because regional political activities strengthen and create thus an opposition to the processes of integration and globalisation. Recent inquiries show the amount and heterogeneity of data we can obtain. However, we lack an adequate theory and methodology that could be applied not only during the data processing and interpretation but also primarily during its acquisition.

Keywords: political parties and party systems, party programmes, regional and local politics, globalisation, theory, methodology, research

Abstrakt: Příspěvek se snaží osvětlit, jak se problematika regionálního a lokálního rozhodování odráží v programech a činnosti českých parlamentních politických stran. Analýza stranických programů z volebních kampaní let 1990, 1992, 1996 a 1998 ukazuje z tohoto hlediska velké rozdíly mezi politickými stranami. V druhé polovině desetiletí KDU-ČSL, ODA a ČSSD se ve svých programech zabývaly regionálním politickým vývojem. Na druhé straně ODS, nejsilnější politická strana, se přidržovala centralistického přístupu. Příspěvek se dále soustřeďuje na teoretické a metodologické otázky spojené s výzkumem politického stranictví na lokální a regionální úrovni. Politologická literatura sice tradičně věnuje politickým stranám a systémům stran velkou pozornost, avšak to platí především pro národní úroveň politického procesu a pro parlamentní strany. Malé a mimoparlamentní strany jsou stranou zájmu, stejně jako lokální a regionální aktivity parlamentních stran. Potřeba takového výzkumu ovšem neustále vzrůstá, neboť sílí regionálně motivované politické aktivity, jež jsou přirozeným protikladem integračních a globalizačních procesů. Sondy do uvedených problematik z poslední doby ukazují, jak bohatý a různorodý materiál lze shromáždit. Problémem je však zjevný deficit adekvátní teorie a metodologie, který se přirozeně projevuje nejen při zpracovávání a interpretaci shromážděného materiálu, ale především již při jeho získávání.

Klíčová slova: politické strany a systémy stran, stranické programy, regionální a místní politika, globalizace, teorie, metodologie, výzkum

INTRODUCTION

Problems of political parties and party systems belong to the most observed and most rewarding domains of a political science research. The concern in it rises in waves corresponding in certain way with the rhythm of parliamentary elections. Party systems are examined from different viewpoints – from historical and comparative approaches focused especially on the sequence of political cleavages to systemic attitudes focused on the fragmentation of the political spectrum, the number of relevant parties in the system, its coalition potential, etc. Admittedly, the theory of political parties and party sys-

tems on the national or nation-wide level is rich and well conducted (Klíma 1998; Kunc 1996; Novák 1997). Evidently, there are works about regional party systems, but they cover the party systems of particular regions inhabited by national minorities (Strmiska 1998). However, this paper seeks to discuss something completely different – the way how the political parties act on the municipal and regional level and how reciprocally the programmes and activities of political parties reflect the problems of the local and regional decision-making.

The local and regional policy of the Czech political parties ranks rather among marginal topics of scientific research. Several causes can be cited – from the outlast-

ing unitary attitude towards political relationships and decision-making process to the difficulty of the task allied to the necessity of demanding and large fieldwork with uncertain results. On the other hand it must be said that the importance of political decision-making at the local and regional level is constantly growing. It is related to processes proceeding in the present world where the extending regionalization becomes some sort of an antipole to the expanding globalization.

Moreover, the regional policy appears in the new connections. Regional policy is traditionally understood as a state intervention into economic and social development in different regions of the state territory. It means that regional policy is strongly dependent on the role of the state in its historical development. However, the role of the state is undergoing a change. For instance some of the new emerging regions and regional organizations often cross not only the borderline of the internal national administrative zoning but sometimes even the national borders. The mentioned processes are entirely fundamental if we consider their consequences from the view of the State sovereignty, government and political decision-making. We can even talk about certain questioning of the centralized national state which has been so well developing since the beginning of modern age. Nowadays the state somehow seems to "dissolve": it must yield a part of its decision-making competencies and often even a part of its sovereignty to the supranational levels. Simultaneously, the state is forced to decentralize and to yield the decision-making competencies downward to the regional and local level. Many underlying questions concerning the delimitation of national, regional and local interests emerge consequently. In this context, the issues of national and regional identity and especially of legitimacy of the political decision-making are coming forward.

OBJECTIVES AND METHODS

The idea of political parties in the regional and local perspective can be grasped from two angles of approach. First, we should illuminate the position of regional policy in programmes and activities of the parliamentary parties, second, it is necessary to initiate the exploration of the regional and local political scene. Evidently, both tasks are completely incomparable regarding the difficulty and the extent. The first one can be solved – to a great extent – by a comparison of party programmes and other documents or by an analysis of statistic files and polls. The second one is much more demanding as for the extent and also for the methodology – even if working with selected regions and communities. From the view of methodology, there is a whole range of possibilities: analysis of statistic files and polls related to the selected region or place, case studies and analysis of activities of regional and local decision-making bodies, institutions and media or specific methods of the qualitative research.

This paper is based on two sources – the election programmes of large Czech political parties for parliamentary election campaigns in 1990, 1992, 1996 and 1998. Student theses and seminary papers discussing the problems of political life at subnational, mostly municipal level represent the other source.

RESULTS

If we compare election campaign programmes of outstanding Czech political parties from 1990, 1992, 1996 and 1998, we find that the readiness and conception of our political scene regarding the development of the regional political initiative is unsatisfying. Evidently, at the beginning of the nineties it could not be expected that problems of regional and local policy would be considered. Naturally, in 1990 the problems of the regional development stood apart, the fundamental issues related to the change of the political regime were much more important. In the election campaign in 1992 it was similar: problems of the regional development were obscured by the problems of land property, future orientation of co-operative farms, by argumentation about privatisation and the transformation strategy.

The problems of the regional development were already represented well in the election campaign in 1996. It was KDU-ČSL (Christian and Democratic Union – Czechoslovak People's Party) which addicted its mind to the problems of the regional development most of all Czech parties. KDU-ČSL pointed out the unsatisfying conception of the regional policy and promised to reform it at a governmental level. The conception suggested changing budget rules, starting programmes supporting small and medium enterprise, and expanding services facilitating the tourism in rural areas and further arrangements (KDU-ČSL 1996). Also ODA (Civic Democratic Alliance) showed sympathy with the regional development and "the constituting of autonomous regions" was even mentioned in the election programme (ODA 1996). ODS (Civic Democratic Party) postured in a completely different way although ODS identified with ODA in the principal ideological issues. In the election programme from 1996 only "forming conditions facilitating the development of private enterprise based on the private property and market economy" and "forming a free space enabling equal opportunities" were mentioned (ODS 1996). In other words, according to ODS the regional development should not be assured by special systemic measures but only by expanding the private enterprise and free market as for other domains and issues. The problems of local government and decentralisation of political decision-making which means the shift of decision-making competencies from the national level to the local one was left untouched by ODS entirely.

Some of the Czech political parties supported the idea of regional development and of strengthening decision-making competencies at local levels. Nevertheless the

analysis of the election programmes in 1990–1996 shows that even these parties (for example KDU-ČSL, ČSSD – Czech Social Democratic Party) did not succeed in overcoming the paradigm of unitary consideration and conventional schema of unitary concentration and reallocation of sources. Amazingly HSD-SMS (later ČMUS) belonged among them although its conception was emphatic about the idea of self-governing democracy.

Some new moments and shifts concerning approaches towards the regional development arose during the election campaign in 1998, which was defined by a serious political crisis and a split within the right-wing camp. It is necessary to mention KDU-ČSL because according to this party the regional policy is based on “the co-operation among different subjects in the region, solving problems at the possibly lowest level, partnership and combination of funds from various sources” (KDU-ČSL 1998). Unie svobody (Freedom Union) as a new political party, which at the parliamentary level essentially adopted the position and the role of ODA, promised “to advocate the shift of competencies towards the regional and local level” (US 1998). The election programme of ODS was totally concentrated at overcoming of its deep inner crisis and the problems of the regional development stood apart as well as many other problems usually embodied in the election programmes (ODS 1998). ČSSD was preparing for the possibility of a take-over and the party paid quite big attention to the regional policy and especially to its financing although rather in a traditional way of unitary reallocation (ČSSD 1998). However, according to recent studies, in the middle of the nineties ČSSD as the only party succeeded to employ the regional political potential which was strong notably in Moravia and that might be one of reasons for the rise of social democracy in the second half of the nineties (Jürgen 1998).

From the view of regional and local perspective, the problems of political parties seem quite vague by now. There are many statistical data, polls, various information and facts relating to the lowest levels of political life, to the regional and local politics. The matter is very rich but fragmented and essentially unworked. Some remarkable theses and seminary papers discussing the problems of political life at subnational level have been already written. Nevertheless their significance is doubtful in the meantime. As hitherto experience shows, the methodology of scientific research into the field of regional and local politics must be clarified. We have to create a methodological pattern that will establish compatibility of the fieldwork.

DISCUSSION

Let's try to indicate major difficulties of a scientific research into political parties from the regional and local perspective. Even the definition of regions and their delimitation present a certain problem. If we want to de-

scribe the party system and the decision-making arrangements at local or regional level we must meet the consequences of the territorial changes within the state. Some changes occurred before the political break in November 1989. The most important changes came immediately after 1989, especially the dissolution of regions. It resulted in an unaccomplished administrative system, ill-defined competencies among particular decision-making subjects, inefficient self-government etc. The government was not able to co-ordinate and control regional development. Necessity of a serious research will grow in consequence of the integration of the Czech Republic into European regional development programmes.

The research into political parties and political decision-making arrangements at local and regional level should not concentrate solely on the “traditional” rural areas with prevailing agricultural production. Industrial areas where the production or mining were closed are extremely important too. In such areas the heavy social consequences are followed by ecological results of previous industrial activity and by the necessity of landscape renewal. Naturally, the research should not be restricted to official regional boundaries but it should concentrate on spontaneously emerging regions that might differ.

Substantial differences between particular localities or regions represent a considerable problem. There are differences in population, territory, economic and political conditions, etc. In many cases a real party system cannot be found, especially in smaller villages. We have to avoid any mechanical transmission of knowledge and patterns from the national (for example parliamentary) level to the local or regional one. The local or regional political life certainly differs from the central one. Personalities and their relationship are of much bigger importance in the local political life. The man plays more important part in the election than the party that he stands for. There are specific subjects at local level, which cannot be found in other domains, and political alliances unimaginable at national level emerge here sometimes. Free-wheelers represent big problem especially for the comparative studies. They can be a new regional political body but also a reserve ticket of some large party. Fieldwork and research must uncover all the details and implications. It appears from this that the researches on the local political scene should widely employ qualitative methods.

REFERENCES

ČSSD 1998. Volební program ČSSD (schváleno PÚVV 18. 4. 1998).

Jürgen H. (1998): Programová orientace a pragmatismus politických stran v České republice a jejich regionální integrační funkce. [Doktorská disertace]. In: Becker U., Sucker D.: Podpora komunikace mezi společenskými vědami ve východní a západní Evropě. Příspěvek Infor-

mačního centra společenských věd v Bonnu. Politologická revue č. 2, s. 161.

KDU-ČSL 1996: Průvodce politikou KDU-ČSL. Volební program 1996.

KDU-ČSL 1998: Průvodce politikou KDU-ČSL. Podrobný volební program 1998.

Klíma M. (1998): Volby a politické strany v moderních demokraciích. Praha, Radix 1998.

Kunc J. (1996): Stranické systémy v rekonstrukci II. Politologická revue, č. 2, s. 12–30.

Novák M. (1997): Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia. Praha, SLON.

ODA 1996: Volební program ODA.

ODS 1996: Svoboda a prosperita. Volební program ODS. Parlamentní volby 1996.

ODS 1998: Hlavu vzhůru. Volební program ODS (1998). Strmiska M.: Regionální strany a stranické systémy. Brno 1998.

US 1998: Programová východiska Unie svobody.

Arrived on 7th March 2001

Contact address:

PhDr. Jaroslav Čmejrek, CSc, Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika,
e-mail: cmejrek@pef.czu.cz

The survey of the knowledge of students of agrobusiness educational field about the European Union

Průzkum znalostí žáků studijního oboru agropodnikání o Evropské unii

D. LINHARTOVÁ, H. ŠIŠLÁKOVÁ

Mendel University of Agriculture and Forestry Brno, Czech Republic

Abstract: The article deals with the analysis of the pupils of the selected secondary vocational school of educational field of Agrobusiness knowledge about European Union. The data were found by the means of the knowledge test of the national office SOCRATES OFFICE "What do we know about Europe?" On the bases of this data analysis we considered both the general level of pupils' knowledge and the sectional results between two groups of respondents under the use of the statistical methods. In the end the best way, which could contribute to more quality knowledge of the pupils of secondary vocational schools about problem of the European Union was recommended.

Key words: European Union, the knowledge of pupils of secondary vocational schools, knowledge test, test about two relative frequencies, Kolmogor-Smirnov test for two choices, curriculum, educational programme

Abstrakt: Příspěvek se zabývá analýzou znalostí žáků vybrané střední odborné školy studijního oboru Agropodnikání o Evropské unii. Podklady byly zjišťovány prostřednictvím vědomostního testu národní kanceláře SOCRATES OFFICE „Co víme o Evropě?“. Na základě získaných údajů byla, za použití vybraných statistických metod, posouzena jak celková úroveň znalostí žáků, tak i porovnány dílčí výsledky mezi dvěma skupinami respondentů. V závěru byla doporučena cesta, která by mohla přispět ke zkvalitnění znalostí žáků středních odborných škol o problematice Evropské unie.

Klíčová slova: Evropská unie, znalosti žáků středních odborných škol, vědomostní test, test o dvou relativních četnostech, Kolmogorův-Smirnovův test pro dva výběry, učební plán, učební osnova

INTRODUCTION

As early as in the late 60's of the 20th century, a new European community has been created. Ever since, there is an effort to form a multinational community, which would unite the separate European countries in the fields of politics, economy and monetary union. The Czech Republic should become part of this union within a couple of years.

In January 1996, the Czech Republic official made the request for joining the European Union. That was the first step for the Czech Republic to become a member of the European Union, countries which are united in principles of freedom, state jurisdiction and respect of human rights.

The European member countries have decided to cooperate with each other and integrate gradually into the community structure, which is suitable for all participating countries and which we would like to eventually become part of. In respect of this important decision, the Czech Republic is on the bases of conditions for integration of new members into the European Union, monitored every year by the European Union government as to the effectiveness of the Czech Republic being able to integrate into the new European Union. This way, our country is evaluated according to the membership criteria, in both political and economical ones and according to the ability to take on the responsibilities connected with the

membership and according to the legal capacity for realisation of *acquis*.

We also cannot forget the individual citizen of our country. All the policies of the European Union will eventually touch all citizens, both in their professional and personal lives. For all this, each citizen must be sufficiently prepared, both by the means of formal and educational activities.

One of the hottest questions of our times is the area of basic education of the citizens of our country about the European Union, its purpose, goals, and mission. It is clear, that it is necessary to implement these problems into hinge pedagogical documents of our schools. By their implementing, it is possible to gradually prepare our young generation for the optimal understanding of new principles of the European coexistence.

That is why we have decided to judge selectively the standard of knowledge of secondary school students about the European Union. We did so by means of analysing the results of one-time survey among the 3rd grade secondary vocational students in Boskovice, field of studies business of agronomy.

In the month of June 2000, we handed out a knowledge test to 50 students of the national SOCRATES OFFICE called "What do we know about the Europe?" On the basis of the acquired data we found out the level of knowledge of the specific group of secondary school

students about the European Union, its member countries and also about our republic. In this way we gathered some basic information about educational problems concerning the entry of our country into the European Union.

MATERIAL AND METHODS

A questionnaire was filled by 20 students in class 3.A and by 30 students in class 3.B. The individual variants of answers in both classes are shown in tables with every question on the questionnaire. A mode, that is a question variant, which adduced most frequently by pupils (a variant with the greatest frequency), is shown in extra bold letters in every table. The correct answer is shown in gradation. Because of the technical reasons, the questions number 19 and 22 from the original version of the questionnaire were not asked and that is why the tables to the appropriate questions are missing.

1. How many member countries are there in the E.U?

- a. 9
- b. 12
- c. 15
- d. 17

Table 1. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0	0
b.	0.45	0.13
c.	0.55	0.83
d.	0	0.04

2. How many stars are there on the E.U. flag?

- a. 9
- b. 12
- c. 15
- d. 17

Table 2. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0	0
b.	0.95	0.53
c.	0.05	0.43
d.	0	0.04

3. Which day is celebrated as the European holiday?

- a. 1st June
- b. 5th May
- c. 8th May
- d. 9th May

Table 3. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.15	0.13
b.	0.40	0.67
c.	0	0.03
d.	0.45	0.17

4. Which of the six countries belong among the founding countries of the E.U. (EFS)?

- a. Germany, Great Britain, France, Italy, Belgium, Denmark
- b. France, Great Britain, Italy, Germany, The Netherlands, Belgium
- c. France, Germany, Italy, Belgium, The Netherlands, Luxembourg
- d. The Netherlands, Germany, France, Italy, Spain, Great Britain

Table 4. Relative frequency of answers

	3.A	3.B
a.	0.25	0.37
b.	0.45	0.40
c.	0.30	0.23
d.	0	0

5. When was the EES founded?

- a. 1945
- b. 1957
- c. 1969
- d. 1978

Table 5. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.05	0.13
b.	0.70	0.60
c.	0.15	0.27
d.	0.10	0

6. Which countries joined the E.U. as the last member?

- a. Finland, Sweden, Austria
- b. Norway, Sweden, Finland
- c. Portugal, Sweden, Finland
- d. Austria, Sweden, Norway

Table 6. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.35	0.60
b.	0.25	0.20
c.	0.25	0.10
d.	0.15	0.10

7. Which group of countries doesn't belong to the E.U. member countries?

- a. The Netherlands, Luxembourg, Ireland
- b. Norway, Ireland, Switzerland
- c. Sweden, Finland, Denmark
- d. Spain, Portugal, Greece

Table 7. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.05	0.03
b.	0.65	0.93
c.	0	0
d.	0.30	0.04

8. Which country joined the European community in 1981?

- a. Ireland
 b. Greece
 c. Denmark
 d. Portugal

Table 8. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.05	0.17
b.	0.45	0.40
c.	0.35	0.27
d.	0.15	0.16

9. Part of the E.U. is not one of the following territories of the member countries. Which one is it?

- a. French Guiana (France)
 b. Crete (Greece)
 c. Greenland (Denmark)
 d. Bavaria (Germany)

Table 9. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.15	0.03
b.	0.30	0.17
c.	0.55	0.73
d.	0	0.07

10. The Azores Islands are an autonomous territory of one of the member countries of the E.U. Which one?

- a. Spain
 b. Denmark
 c. Portugal
 d. France

Table 10. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.60	0.27
b.	0.10	0.17
c.	0.05	0.50
d.	0.25	0.06

11. Which of the following member countries has the highest rate of population?

- a. France
 b. Germany

- c. Great Britain
 d. Italy

Table 11. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.30	0.27
b.	0.40	0.63
c.	0.30	0.10
d.	0	0

12. Which of the following European countries has the largest area?

- a. France
 b. Spain
 c. Germany
 d. Sweden

Table 12. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.70	0.90
b.	0	0.03
c.	0.20	0.07
d.	0.10	0

13. Which E.U. country has the biggest population density for square kilometre (bigger than Japan)?

- a. Germany
 b. Ireland
 c. The Netherlands
 d. France

Table 13. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.20	0.30
b.	0	0.10
c.	0.70	0.40
d.	0.10	0.20

14. Which E.U. member countries are not currently members of the NATO alliance?

- a. Austria, Finland, Ireland, Sweden
 b. Portugal, Spain
 c. Greece, Italy, Great Britain
 d. Denmark, The Nether., Luxembourg

Table 14. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.25	0.50
b.	0.45	0.23
c.	0.10	0.10
d.	0.20	0.17

15. In which two E.U. member countries is the crown used as the national currency?

- a. The Netherlands, Denmark
- b. Denmark, Sweden
- c. Finland, Sweden
- d. Ireland, Luxembourg

Table 15. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.05	0.03
b.	0.60	0.90
c.	0.30	0.07
d.	0.05	0

16. Which E.U. member countries belong also among the so called G8 countries?

- a. Germany, France, Italy, Great Britain
- b. Sweden, Greece, Spain
- c. Finland, Portugal, Ireland
- d. Denmark, Sweden, Finland, The Netherlands

Table 16. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.85	0.67
b.	0	0
c.	0.10	0.17
d.	0.05	0.16

17. Which of the following countries is not a constitutional monarchy?

- a. Belgium
- b. Denmark
- c. Sweden
- d. Portugal

Table 17. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.10	0.07
b.	0.25	0
c.	0.15	0.07
d.	0.50	0.86

18. Which of the following country – national currency combination is not correct?

- a. Escudo – Spain
- b. Shilling – Austria
- c. Drachma – Greece
- d. Mark – Finland

Table 18. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.70	0.57
b.	0	0
c.	0	0.10
d.	0.30	0.33

19. Pupils didn't have to fill in this question.

20. Which country is Catalonia part of?

- a. France
- b. Spain
- c. Italy
- d. Portugal

Table 20. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0	0.03
b.	0.50	0.40
c.	0.20	0.30
d.	0.30	0.27

21. The town by the original name of Baile Átha Cliath is the capital of one of the E.U. member countries. Which one is it?

- a. Athens – Greece
- b. Dublin – Ireland
- c. Lisbon – Portugal
- d. Helsinki – Finland

Table 21. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.65	0.37
b.	0.10	0.17
c.	0.15	0.20
d.	0.10	0.26

22. Pupils didn't have to fill in this question...

23. Which type of authority adopts decision-making in E.U.?

- a. The European Parliament
- b. European Union Council
- c. The European Commission
- d. The European Council

Table 23. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.20	0.20
b.	0.75	0.30
c.	0	0.37
d.	0.05	0.13

24. What is the European council?

- a. Advisory body of the E. Commission
- b. An independent intergovernmental org.
- c. Advisory body of U.N.O.
- d. Advisory body for European Parliament

Table 24. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.20	0.50
b.	0.05	0.13
c.	0.10	0.10
d.	0.65	0.27

25. How many seats does the European Parliament have?

- a. 250
- b. 412
- c. 626
- d. 987

Table 25. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.10	0.10
b.	0.15	0.27
c.	0.70	0.57
d.	0.05	0.06

29. When did the Czech Republic become a NATO member (together with Poland and Hungary)?

- a. 1. 1. 1999
- b. 15. 2. 1999
- c. 12. 3. 1999
- d. 21. 4. 1999

Table 29. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.05	0.03
b.	0.35	0.27
c.	0.40	0.67
d.	0.20	0.03

26. How long does the presidency of individual E.U. member countries last?

- a. 4 years
- b. 2 years
- c. 1 year
- d. 6 months

Table 26. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.20	0.07
b.	0.75	0.27
c.	0.05	0.46
d.	0	0.20

30. How long is the presidency term of the House of commons in the CZ?

- a. 6 years
- b. 5 years
- c. 4 years
- d. 2 years

Table 30. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0	0
b.	0.05	0.03
c.	0.90	0.70
d.	0.05	0.27

27. Do you know the date when Czech Republic was founded?

- a. 21. 8. 1968
- b. 28. 10. 1993
- c. 1. 1. 1993
- d. 1. 1. 1994

Table 27. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0	0
b.	0.10	0
c.	0.90	1
d.	0	0

31. How many E.U. countries have common border with the Czech Republic?

- a. none
- b. one
- c. two
- d. three

Table 31. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0	0
b.	0.20	0
c.	0.75	0.93
d.	0.05	0.07

28. When did the European agreement about integration between the Czech Republic and E.U. come into effect, whose aim is the preparation of the Czech Republic for entry into the E.U.?

- a. 1. 10. 1994
- b. 1. 1. 1995
- c. 1. 2. 1995
- d. 1. 10. 1995

Table 28. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0.15	0.07
b.	0.15	0.10
c.	0.10	0.33
d.	0.60	0.50

32. A scholar of world significance Jan Amos Komenský named an educational programme of the E.U. COMENIUS. In which country is J.A.K. buried?

- a. Sweden
- b. The Netherlands
- c. Belgium
- d. Great Britain

Table 30. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
a.	0	0.07
b.	0.90	0.93
c.	0.10	0
d.	0	0

33. Karel Havlíček Borovský spent several years in exile in Brixen. What is currently the name of the country, where Brixen is located?

State the name of the country:

Table 33. Relative frequency of answers:

	3.A	3.B
Austria	0.85	0.50
Belgium	0.05	0.17
France	0	0.10
Great Britain	0	0.03
Germany	0	0.03
Italy	0	0
Do not know	0.10	0.17

where p_A, p_B are relative frequencies of correct answers of class 3.A and 3.B about size $n_A = 20, n_B = 30$ and $n = n_A + n_B = 50$. Accordingly for the first question is

$$u_{vyp} = \frac{|0.55 - 0.83|}{\sqrt{\frac{(20 \times 0.55 + 30 \times 0.83)(50 - 11 - 25)}{50 \times 20 \times 30}}} = 2.16$$

Then we compare this calculated value with the tabulating number to get the relevance level $\alpha = 0.05$ possibly $\alpha = 0.01$. We reject of the testing hypothesis, if the test criteria u_{vyp} exceeds the test number $u_{1-\alpha/2}(u_{0.975} = 1.96)$. Because in this case $u_{vyp} > u_{0.975}$, we reject of the test hypothesis about concordance of a pair of relative frequencies and we demonstrate it is different at a 5% relevance level. The difference in this pair of relative frequency is statistically significant. The answers of class 3.B were much better than by the other class. If $u_{vyp} > u_{0.995}(u_{0.995} = 2.58)$, this difference would be statistically highly important.

This testing was carried out in relative frequency of the correct responses of all questions. The statistical important differences were located in the relative frequency of the correct responses on the questions number 1, 2, 3, 7, 10, 13, 15, 17, 23 and 26. Here the class 3.A answered much better 4 questions and 3.B on 6 questions. At questions number 2, 10, 17 and 23, the difference in frequency of the correct responses should to be statistically highly important. According to the test the answers of the class 3.B are better than by the other class.

Let's do one more test now. In every filled questionnaire, the percentage of correct responses was evaluated. This way each student was classified at an appropriate interval of the correct responses (see Table 34). For example the student, who answered correctly 52% of the questions, was classified in an interval of 50–60 (Table 34).

The chart (Graph 1) shows the representation of class 3.A and 3.B in separate intervals of correct answers. According to the graphical visualisation, the representation of classes appears to be different in separate intervals. We can verify it with the help of Kolmogor–Smirnov test for two choices. This test belongs to the group of con-

RESULTS AND DISCUSSION

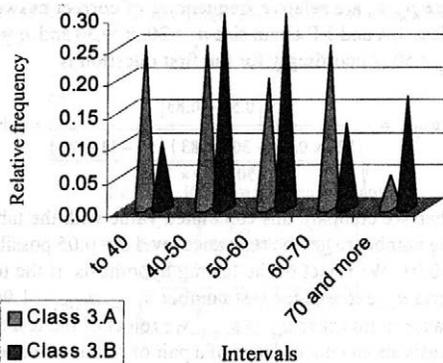
The correct answers match the most frequent answers in most questions in both groups. The mode variant was different from the correct one in class 3.A in answers for the following questions: 4, 10, 14, 21, 24, 26, 28 and 33. That is, there were 25% of incorrect answers in this class. In class 3.B, there were differences between mode and correct choice in questions: 3, 4, 23, 24, 26, 28 and 33, that is 22,6% of wrong answers. The class 3.B as a whole answered more questions correctly than class 3.A.

Let's have a closer look at what the ratio of pupils of both classes was like as to the answers of specific questions. For example, the first question was answered correctly by 55% of pupils in class 3.A and by 83% of pupils in class 3.B respectively. So in both groups, most students answered correctly. Now, with the help of a test on two relative frequencies we will be able to find out, if the difference between the two relative frequencies is only coincidental, or if it is big enough to be considered coincidental. The hypotheses of coincidence of two relative frequencies can be tested by the test criteria

$$u_{vyp} = \frac{|p_A - p_B|}{\sqrt{\frac{(n_A p_A + n_B p_B)(n - n_A p_A - n_B p_B)}{n n_A \times n_B}}}$$

Table 34. The frequencies of representation of the classes in the particular intervals of the correct responses

Class	3.A			3.B			Total	
	absolute	relative	cumulative	absolute	relative	cumulative	absolute	relative
to 40	5	0.25	0.25	3	0.10	0.10	8	0.16
41-50	5	0.25	0.50	9	0.30	0.40	14	0.28
51-60	4	0.20	0.70	9	0.30	0.70	13	0.26
61-70	5	0.25	0.95	4	0.13	0.83	9	0.18
71 and more	1	0.05	1	5	0.17	1	6	0.12
Total	20	1	–	30	1	–	50	1

Graph 1. Graphic picture of representation of the classes in the particular intervals of the correct responses

sensus tests, which makes the hypothesis about concordance of two empirical distribution frequencies possible to verify. We verify the concordance of two empirical distribution frequencies by means of the test criteria for two choices

$$D'' = \max \{ kp_{Ai} - kp_{Bi} \}$$

whose critical values are tabulated and where kp_{Ai} are cumulative relative frequencies of class 3.A and kp_{Bi} cumulative relative frequency of 3.B, which you can find in Table 34. We reject the hypothesis about concordance of distribution on level of relevance $\alpha = 0.05$, if $D'' > D''_{1-\alpha}$. In our case it is $D''_{vp} = 0.15$ and tabulating value $D''_{1-\alpha} = 0.383$. This means, that we cannot reject the hypothesis about concordance of distribution. The test did not confirm, that the differences in individual intervals would be statistical significant, as you can see in Graph 1.

CONCLUSION

The evaluated data, which was obtained by monitoring groups of pupils of secondary vocational school in Boskovice, indicate furthermore, that their general knowledge about European Union can be considered good. This statement is backed by the fact, that at 3.A there

were 25% of wrong answers on questions in our test of knowledge about the European Union and at 3.B 22,6% (see Results and discussion). Also the distribution of pupils in the individual intervals of correct answers (see Table 1) confirms this fact. 28 pupils from the whole amount 50 (that is 56%) are among frequency intervals of correct answers of 51 and more.

The class 3.B answered significantly better more questions than class 3.A. This statement is produced on the bases of carried out tests on relative frequency. If we however evaluate % of correct answers on questions in the questionnaire with individual pupils and this we compare then between both classes, the difference does not show statistical significance in relative frequency in individual category of correct answers. The comparison was achieved with the help of Kolmogor-Smirnov test for two choices.

It can be presumed that the increased quality of knowledge of a selected group of students (chosen by us) could help to integrate the E.U. problems into the educational system of this institution. For example it can be attained by the means of the newly conceived school subject "European Union" with dotation 1/1 for 2.grade of the secondary school studies, or its fixed enlistment on educational programme of current subject "Civics".

REFERENCES

- Agenda 2000 (1999). Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky v edičním oddělení Ústavu mezinárodních vztahů, 61 s., ISBN 80-85864-70-3.
- Amsterodamská smlouva. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky v edičním oddělení Ústavu mezinárodních vztahů, 277 s., ISBN 80-85864-73-8.
- Česká republika v hodnocení Evropské komise. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky v edičním oddělení Ústavu mezinárodních vztahů, 1999, 118 s., ISBN 80-85864-78-9.
- Likeš J., Laga J. (1978): Základní statistické tabulky. 1. vyd. Praha: SNTL, 564 s.
- Minařík B. (1996): Statistika II. 1. vyd. Brno: MZLU, 144 s., ISBN 80-7157-197-0.
- Pecáková I., Novák I., Herzmann J. (1998): Pofizování a vyhodnocování dat ve výzkumech veřejného mínění. 1. vyd. Praha: VŠE, 146 s., ISBN 80-7079-357-0.

Arrived on 14th March 2001

Contact address:

PhDr. Dana Linhartová, CSc., Ústav humanitních věd PEF, Ing. Hana Šišláková, Ústav statistiky a operačního výzkumu PEF, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 613 00 Brno, Česká republika, tel. +420 5 4513 2926, +420 5 4513 6066, e-mail: dlinhart@mendelu.cz, hana@mendelu.cz

Globalita, ruralita a neovenkovanství¹

Globality, rurality and neo-rurality

H. HUDEČKOVÁ

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

Abstract: Contemporary "rurality" in the modern global world represents a tendency manifested through the lifestyle which attempts to balance experienced imperfections of an urban life with re-discovering the rural style of life. Not any romantic return back to the rural culture is concerned, but the re-vitalization of such rural traditions, which can be set and cultivated in the context (of culture) of the life of modern society at the end of the 20th century. The literature calls the phenomenon, which expresses this tendency, as neo-rurality. This phenomenon is viewed as a possibility to contribute to the integrated endogenous development of rural communities and regions. It suggests that this phenomenon also indicates one of the possibilities to remedy regional disparities what is a goal of regional policy considered as a practice of achieving international regional competitiveness. The paper is not based on data from empirical research survey, which would primarily address the discussed issues. The paper is built upon international experience and particular observations of Czech sociologists (incl. the author's ones), which are parts of more broadly framed sociological research activities focusing on contemporary changes in the Czech and Moravian countryside.

Key words: globalization, rurality, ruralization, rural renaissance, neo-rurality, actors of ruralization

Abstrakt: V moderním globálním světě představuje novodobá „ruralita“ tendenci projevovanou životním stylem, který obsahuje prvky směřující k vyrovnání pocítovaných nedostatků urbánního žití způsobem znovuoobnovování venkovského stylu života. Nejde o romantizující návrat k rolnické kultuře, ale o ožívování těch venkovských tradic, které je možno zasadit a rozvíjet v kontextu žití moderní společnosti konce dvacátého století. V odborné literatuře bývá takový jev nazýván neovenkovanstvím. Nejde o všeobecně rozšířený pojem, nejčastěji se s ním setkáme v pracích francouzských sociologů venkova. V takovém jevu můžeme spatřovat možnost významně přispívat k integrovanému endogennímu rozvoji venkovských obcí, potažmo regionů. Současně to znamená, že neovenkovanství představuje jednu z možností tlumení regionálních disparit, což je cílem regionální politiky jako praktiky odstraňování neoprávněných sociálních nerovností. Neovenkovanství se neomezuje jen na některou z oblastí sociálního lidského života – hospodářskou, kulturní (v užším smyslu toho slova) či politicko-občanskou – prostupuje je všechny zároveň. Příspěvek se neopírá o šetření empirického charakteru, které by bylo zaměřeno specificky ke zmiňované problematice. Je úvahou, která vychází ze zahraničních zkušeností a dílčích pozorování našich sociologů včetně autorky. V jejím případě jde o sledování v rámci šířeji koncipovaných sociologických výzkumů věnujících pozornost soudobé sociální změně českého a moravského venkova.

Klíčová slova: globalizace, ruralita, ruralizace, rurální renesance, neovenkovanství, aktéři ruralizace

ÚVOD

V posledním pětiletí nacházíme v odborném i populárním tisku čím dál tím více článků, které mají společného jmenovatele – návrat na venkov. Popisují a pokoušejí se o více či méně zdařilá vysvětlování trendu, který byl znamená a dosvědčuje převažující imigraci na venkov nad emigrací z venkova. A to se netýká jen velkých vesnic, jak jsme mohli být svědky již od osmdesátých let, nýbrž i těch malých (500 obyvatel a méně), o kterých se

soudí, že jim stále hrozí vyhlazení. John Naisbitt (1992) se o této tendenci zmiňuje v knize „Megatrendy 2000“ a předpokládá, že se stane tzv. celosvětovým megatrendem pro ty země, které nazýváme vyspělými informačními společnostmi, a to již na prahu třetího tisíciletí.

Vrátíme-li se do naší každodenní žité reality a budeme-li číst články týkající se tématu imigrace na venkov v České republice, shledáme, že důvody, které jsou k tomuto pohybu shledávány a nejčastěji v článcích uváděny, mají povětšinou praktický charakter. Na venkově je levnější

¹V užší verzi byl tento příspěvek přednesen na mezinárodní konferenci Agrární perspektivy IX. (Proces globalizace a konkurenceschopnost), konané ve dnech 19.–20. září 2000 na ČZU v Praze.

a dostupnější bydlení, čistější vzduch, větší klid, blízká příroda a vůbec zdravější život. To vše člověk potřebuje a ve městě často postrádá. K těmto nejhmatatelnějším důvodům bývá ještě poměrně často přidávána potřeba prostoru ve smyslu volnosti pohybu, nestísněného prostředí, ve kterém se odehrává náš každodenní život, ať již „domácí“ či mimo vlastní domácnost a prostor ohraničený našimi soukromými pozemky.

Pokud budeme pokračovat v tomto praktickém uvažování, usoudili bychom nejspíše, že pro mnohé z těch, kteří znovuosidlují venkov, jde o jisté východisko z nouze a ne o opravdovou svobodnou volbu. A to tím spíše, že k levnosti a dostupnosti bydlení a případnému řešení obavy o ztrátu zdraví je velmi často připojována podmínka snadné dostupnosti města jako místa pracovních příležitostí, občanských služeb, ale také přepychovějšího konzumu. Jiná skupina „znovudobyvatelů venkova“ stojí v kontrastu k těm, kteří se navracejí, případně objevují venkov spíše z nouze. Jde o ty, kteří privatizují ještě volný prostor k přepychovému bydlení, přičemž překonávání vzdáleností pro ně není problémem. Mám na mysli vyšší vrstvu společnosti, bohaté a zbohatlíky, kteří, tak jako je tomu i jinde ve světě, osidlují venkovské obce především v urbanizovaných zónách a zaujímají tam zvláštní pozice vzhledem ke svému stylu žití, který nezná ani městskou, ani venkovskou kulturu, ale jejich specifickou konfiguraci, hodně ovlivněnou mírou jejich hmotného a duchovního bohatství.

Ani jednu z těchto dvou skupin nebudeme označovat jako „neovenkovany“. K jejich vymezení nám pomůže jednak Baumanův koncept globalizace (v obecné rovině) a jednak práce povětšinou francouzských ruralistů, u nichž se právě s termínem „neovenkované“ a „neovenkovanství“ setkáváme (v konkrétní rovině).

TEORETICKÝ RÁMEC ÚVAHY O GLOBALITĚ, RURALITĚ A NEOVENKOVANSTVÍ

Přestože pojem „neovenkovanství“ není všeobecně rozšířen, je-li používán, zahrnuje jeho chápání vždy dvě determinanty – dobrovolné přijetí „rurality“ (její novodobé vymezení viz dále), připojení se k této ruralitě a praktikování lokálně zaměřených a diverzifikovaných profesních aktivit. Existence tohoto jevu je dosti dobře známá, avšak jeho podchycení statistickou metodou dosud chybí. Více autorů (dle Kayser 1990) se pokouší typizovat neovenkovany a ve všech kritériích používaných k této typizaci se neshodují. Dá se říci, že mezi těmito autory se výrazněji vydělují dvě skupiny. Jedni se víceméně omezují na kritéria demograficko-geografického charakteru (prostorová mobilita, dosažené vzdělání, dosud vykoná-

vaná profese, věk, příp. další) a k nim připojují důvody příchodů na venkov. Druzí se mnohem více zaměřují na specifické sociokulturní znaky, jež neovenkovanům (kromě výše uvedených geograficko-demografických charakteristik) přisuzují rys zvláštní sociální skupiny venkovského obyvatelstva, neboť jejich ustavení v novém, dobrovolně zvoleném prostoru k obývání nekopíruje jen známé vzory venkovské kultury, ale s využitím rustikálních tradic tato skupina nastoluje vzory nové (jak to odpovídá novodobému vymezení rurality). Francouzští ruralisté, když se pokoušejí o výše zmiňovanou klasifikaci neovenkovanů, používají k tomu jak vlastních výzkumných sond v různých krajích Francie, tak pozorování svých kolegů, která sekundárně analyzují a srovnávají s vlastními dosaženými výsledky.²

V obecnější poloze je možné vést paralelu a uvažovat o neovenkovanec v rámci konceptu globalizace, jak jej podává Zygmunt Bauman. Tento autor charakterizuje globalizaci jako proces odražející neuspořádanost světové situace, která se žene dopředu vlastní setrvačností při absenci centra správy (Bauman 1999: 75-76).³ Skupinu, kterou jsme výše uvedli jako přicházející na venkov spíše z nouze, můžeme dle Baumana zařadit do tzv. druhého světa, světa „lokálně vázaných“, s omezenou možností pohybu, zatímco první svět (rozuměj „svět mocných“), v němž žijí jmenovaní bohatí a zbohatlíci, obývají „globálně mobilní“, typičtí exterritorialitou, jimž je prostor reálně i virtuálně snadno překonatelný a oni k němu nejsou vázáni. Reprezentanti těchto dvou světů jsou příslušně Baumanovi „tuláci“ a „turisté“ z jeho *Úvah o postmoderní době* – první jsou nositelé postmoderní otroctví a druzí postmoderní svobody (Bauman 1995). První jsou do pohybu tlačeni nevládností vlastního lokálního světa a druzí se pohybují dle své libosti do pro ně atraktivního světa. Jinak řečeno, jedni jsou ovládnáni negativní volbou (pokud jejich nucené puzení ke změně prostoru obývání vůbec volbou nazveme) a druzí vládnou pozitivní volbou svobody obývaného prostoru (Bauman 1999: 106–112, upraveno). A přitom oba reprezentanti – turista prvního světa a tulák druhého světa žijí společný svět konzumentské společnosti pozdně moderního (dle A. Giddense), sekundárně moderního (dle U. Becka) či surmoderního (dle G. Balandiera) stadia.

V naznačené dvojznačnosti (ambivalenci) globalizačního procesu utvářejícího dva světy – první svět relativně úzké a světoběžné skupiny „svobodných globálů“ (exterritoriálních, s kosmopolitní identitou, vyvázaných z prostoru) a druhý svět většiny „teritorializovaných lokálů“ (s omezenými mobilitními šancemi, nucených trpěně snášet změny vnějšího, jimi neovládaného světa) – vystupují ve zvláštním postavení (ani jako vítězové z prvního světa, ani jako poražení z druhého světa) ti,

² Výběr poznatků z jedné z obsáhlejších studií na toto téma viz v oddíle o příkladech ze zahraniční literatury.

³ Z. Bauman proto upozorňuje na termín R. Robertsona „glokalizace“, který vyjadřuje nerozbitnou jednotu „globalizačních“ a „lokalizačních“ tlaků, což jednostrannost pojmu „globalizace“ přehlídí. Následně ji definuje jako proces koncentrace kapitálu, financí a všech dalších prostředků volby a účinného jednání, ale také (a snad především) jako proces koncentrace svobody pohybu a svobody jednání. Potom je globalizace paradoxem v tom smyslu, že velmi malému množství lidí je ohromně prospěšná, zatímco velkou většinu světové populace vynechává či marginalizuje, jak pojednal J. Kavanagh (tamtéž: 85–87, upraveno).

kteří bychom v intencích Baumanova pojmenování nazvali „vědomými lokály“, neboť vědomě odmítají hru na kosmopolitismus, připoutávají se k místu oceňující je jako důležitou životní hodnotu a nevyhýbají se důsledkům plynoucím z aktivit prováděných v určitém místě.

V naší aplikaci (resp. při našem předmětném zaměření na sociální změnu venkova) to jsou tzv. „neovenkované“, kteří hrají důležitou roli v hnutí za rurální renesanci tím, že vyjadřují regionalizační tendence (v globalizujícím se světě) svým pevným zakotvením aktivit, vedených s úmyslem jejich prospěšnosti „právě pro toto místo v tomto čase a nadále“, tedy také tím, aby byly řešeny „malé otázky konkrétních regionů a jejich občanů“.

ÚVAHA O NEOVENKOVANECH V HNUTÍ RURÁLNÍ RENESANCE

Přesněji, určitěji vymezit pozice a role té nepočetné skupiny, kterou jsme v obecném kontextu globální společnosti nazvali „vědomými lokály“ (v analogii s terminologií Z. Baumana) a v naší variantě zájmu o venkovskou společnost „neovenkované“, je cílem této úvahy. Těm, které by napadlo, že jde o cíl ryze akademický, je adresováno připomenutí, že každému případnému řešení předchází ve vědě pojednávání otázky (problému) nutně zahrnující její vymezení a pojmenování.

Hnutí za rurální renesanci (jako té šťastnější z variant lokalizačního procesu ve venkovském prostoru globalizujícího se světa) je relativně novou sociální situací, situací složitou s účastí řady aktérů různého postavení a různých zaujímaných rolí.⁴ U nás dosud málo pojednáváno, a pokud ano, snad právě více v populárním tisku než v odborných kruzích. Proto může docházet a také dochází k podstatným zkreslováním obrazu takové situace, která plynou z nespecifického pojmání studovaného jevu.⁵ Jestli u nás k rurální renesanci dochází, lze tvrdit (a to zprvu jen hypoteticky) teprve poté, když: a) definujeme obsah novodobé rurality, b) analyzujeme pozorovatelné jevy, které ji vyjadřují a míníme je tudíž přiřazovat k tomuto hnutí (s pomocí porovnávání se zahraničími

zkušenostmi), c) vytipujeme jeho aktéry na základě jejich jednání, je-li zahrnutelné do hrového rámce představujícího rurální renesanci.

V tomto smyslu úvaha navazuje, odkazuje a částečně přímo připomíná další, avšak povětšinou vlastní autorčiny práce. Ty vznikly jako výsledek jednak sekundární analýzy cizích (včetně zahraničních) prací k pojednávanému tématu, a jednak vlastního, prozatím rozříštěného pozorování příslušných jevů jako vedlejšího produktu při řešení širší problematiky zaměřené k soudobé sociální změně českého a moravského venkova posledních deseti let.⁶ Vlastní pozorování autorka přispěvků konfrontovala s pozorováními dalších našich sociologů (především J. Kellera, H. Librové a M. Lapky). Opírajíc se o znalosti načrtnuté v teoretickém rámci této úvahy a další, získané konfrontací vlastního empirického sledování s tímž u výše uvedených autorů, dovoluje si charakterizovat „neovenkovanství“ jako vlastnost, nesoucí potenci k rurální renesanci, a to jak pro svůj ruralizační obsah, tak pro angažovanost jeho nositelů konat v její prospěch. V tomto pojetí má neovenkovanství význam přednostně sociokulturní, i když jeho předpokladem, bází je nutně prostorová mobilita (imigrace na venkov). Teprve však aktivní volba a činnost ve jménu ruralizace (jako procesu šíření novodobé rurality) odlišuje neovenkovany od ostatních imigrantů na venkov.

Přeneseme-li sledovaný jev do širšího, tedy obecného rámce globalizující se společnosti, vyjadřuje „neovenkovanství“ nejen regionalizaci sociálního života, ale také jednání, které propojuje svobodnou volbu (typickou jinak jen pro menšinu vítězů vyvážaných z teritoriality) s lokální ukotveností (orientací na teritorialitu, obecně typickou pro většinu poražených ve smyslu jejich omezení lokalitou) v obecném procesu „glokalizace“. Právě toto obecnější zakotvení pomáhá jasněji vyjádřit kritérium odlišnosti neovenkovanů od ostatních imigrantů na venkov – jsou to ti, kteří svobodně volí a přijímají lokalizovaný život a lokální odpovědnost za vlastní lokalizované jednání. A v takovém jednání lze spatřovat naději pro rurální renesanci. Neovenkované se tak (vedle dalších skupin a jedinců typických angažovaností v tom

⁴ O tomto tématu viz Hudečková (1997): Ruralizace a její aktéři (Zemědělská ekonomika 43, (9): 389–397). Aktéři ruralizace jsou rozděleni do dvou skupin – jednu tvoří měšťané, tzv. „ideologové rurality“, kteří svým jednáním prostřednictvím specializovaných organizací vyvíjejících činnost v šíření procesu ruralizace reagují na chyby a rizika přinesená moderní městskou společností. Druhou skupinu představují venkované, kteří svým životním stylem a každodenním jednáním napomáhají udržovat ty z rysů venkovské kultury, které tvoří významné prvky novodobě definované rurality.

⁵ Například v jednom z řady článků, zabývajících se návratem na venkov, od Š. Tůmové (Socioložka: Finanční důvody nejsou vždy na prvním místě, MF Dnes, 15. srpna 2000, s. 4) je argumentováno, že dle socioložky (míněna je H. Librová) „se urbanizační proces v České republice v současné době zmiřňuje“. Následuje argumentace potvrzující zmiřňování urbanizace jen v demograficko-geografickém pojetí, a ještě jen její tzv. extenzivní fáze. Oslabování urbanizace v sociokulturním pojetí (tj. šíření městského způsobu žití), které znamená posilování ruralizace, je dokládáno pouze jedním případem. Čtenář by měl pravděpodobně usoudit, že „poměšťování venkova je na ústupu“. A snad dokonce, že „povenkovšťování městského způsobu žití kvete“. Řada našich každodenních zkušeností tomu však odporuje. Potom může bystrý čtenář usoudit, že sociální vědci sice mají své metody zkoumání, ale buď přitom pozbyli zdravý rozum, anebo žijí v jiné realitě než ti, jejichž sociální životy jsou předmětem výzkumných záměrů sociologů. Jiný článek v témže čísle MF Dnes zase nese dosti kuriózní název, přemýšlíme-li o jeho významu: „Ve městě jsme nechali jenom kočku, říkají noví domorodci“. Odborný sociolog si jen povzděchne a projeví přání vyrovnat se s tím, o čem že to vlastně mluvíme. A připraví tento příspěvek.

⁶ V tomto roce jde o výzkumnou práci v rámci řešení projektu MSM 411100013 „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských a agrárních struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje“.

samém směru) mohou stát a stávají se akteři rurální renesance.

Jestliže jsme vymezili pozici a roli neovenkovanů v rurální renesanci, zbývá připomenout, jaké jsou obsahy činnosti, kterými je rurální renesance sycena. Připomeňme tedy, jak je vymezována novodobá ruralita. Takové vymezení zajímá společně sociology a kulturní (sociální) antropology, neboť oba (i když s jinou otázkou na pozadí) hledají souvislosti mezi kulturními změnami (jevy masové kultury a masového šíření informací) a sociálními strukturami včetně rysu jejich lokální závislosti. V hledání obsahu novodobé rurality (jako vyabstrahovaného souboru územních, sociálních a kulturních charakteristik typických v daném čase a prostoru pro vesnici jako územně, sociálně a kulturně vymezenou strukturu) je uschována otázka, co z původních charakteristik (to je tradic v širším slova smyslu) zůstává, přetrvává, ač atak urbanizace přerůstající v globalizaci trvá již více než 200 let. Neboť právě takové vlastnosti lze považovat za bytostné, podstatné. V pracích autorů (blíže viz Hudečková 1997) nalézáme především následující charakteristiky:

- orientaci na komunitu (společenství, pospolitost) jako základní jednotku sociální organizace života;
- tendenci k nacházení identity členů skrz tuto komunitu;
- projevy identity vysokou mírou participace na životě komunity prostřednictvím rozličných místních skupin – to vše znamená „žít v místě“;
- snahu o uchování tradic jejich zahrnováním do moderního rámce;
- těsný kontakt s přírodou a jedinečné vztahy k přírodnímu prostředí;
- nízkou demografickou hustotu v lokalitě.

Hnutí za rurální renesanci (blíže viz tamtéž a Hudečková, Jehle 1997) pak vyjadřuje praktické úsilí (mající jak ideovou, tak reálnou podobu) „znovobjevovat venkov“ ve smyslu výše uvedených vlastností. Probíhá dvouliniově – a) dodávat život, oživovat místní společenství je snahou jednak místních aktérů, reprezentantů ruralizace, a jednak prostorově vzdálených reprezentantů ruralizace, kteří mají zájem o ožívání místních společenství, ač sami nejsou jejich členy; b) zachytit tento nový sociální pohyb obsahující rekonstrukci venkovské společnosti a uvažovat o něm usilují sociální vědci, někteří politici, představitelé hromadných sdělovacích prostředků a případně další. Tento proces lokalizačního charakteru je podporován důsledky opačného procesu, s projevy nazývanými „útekem před moderní civilizací“, rozehraného vlastními chybami městské společnosti.⁷

Dle dosud provedených pozorování (u nás zatím nikdy nešlo o širší výzkum, věnovaný právě této otázce) i u nás existují neovenkované a tvoří nepočtenou podskupinu místních aktérů ruralizace. U nás s tou zvláštností, že se teprve v lokalitě usazují či se tam natrvalo odněkud (z města) vrací (blíže viz tamtéž a Hudečková 1999). Kromě prvků žití vytčených vymezením rurality u nich naši pozorovatelé nacházejí také sklon ke skromnému žití, vedený silným ekologickým citěním, a také sklon k estetickému pojetí života realizovaný často fémelně uměleckými aktivitami (což lze potvrdit i ze zahraničních pramenů). O jejich silné komunitní orientaci svědčí, že není ojedinělé, když zakládají společenství osob a rodin, která provozují relativně soběstačné hospodářství, ať již zemědělského nebo smíšeného typu (případně i nezemědělského typu). Co mě však snad nejvíce vede k jejich pojmenování jako „vědomých lokálů“ je skutečnost, že to jsou často mladší a vysoko kvalifikovaní lidé, kteří dobrovolně opouštějí atraktivní zaměstnání a slibnou kariéru ve městě a náhradou za to volí méně pohodlný, avšak více tvořivý život na venkově. Venkovská necizota, se svými klady i záporů, která byla jedním z neovenkovanů symbolicky pojmenována jako „nikdy nepřerušený rozhovor“, se jim jeví jako lidskému žití příjemnější. Nepřicházejí, aby se uzavřeli do „svých komnat“, ale aby se zapojili do veřejného života, ačkoli vědí o tom, jak je těžké prolomit bariéru mezi starousedlíky a nově přichozími, často hanlivě pojmenovávanými. Jejich vědomí, že ve městě „nelze po sobě nic zanechat“, resp. že městská anonymita zahlazuje individuální stopy, je silnější. Tento rys, připojitelný k Baumanově „poutníkoví“, je odlišuje od v úvodu vzpomínaných „tuláků“ a „turistů“.

REAKCE STAROUSEDLÝCH NA NEOVENKOVANSTVÍ

I v tomto bodě zatím uvažuji o tom, co mohu podložit vlastními pozorováními, avšak nemohu potvrdit výsledky speciálního výzkumu vedeného na toto téma. Na straně starousedlých venkovanů není ojedinělé mínění, že neovenkované jsou asi lidé podivní, když opouštějí dobré šance, které mají ve městě. U starousedlých někdy bývá přítomné i jakési podezření, že orientace neovenkovanů na skromné žití není autentická. Anebo že se na venkov uchylují, protože spíše tam mohou provádět jakési prapodivné aktivity (toto podezírání souvisí s jinakostí jejich stylu žití oproti konzumnímu způsobu života), které se na venkově více ukrývají.

⁷ Zde se dostáváme „k jádru pudla“. Nebýt vymezení rurality (ruralizace pak vyjadřuje proces šíření rurality), mohli bychom třeba za akteře ruralizace považovat boháče, obývacího výstavně sídlo v lese, oběhané vysokou zdí. Zeď a les ho chrání před civilizací, není možné ho pozorovat a kontrolovat. Fyzicky má opravdu blízko k přírodě a daleko od vření velkoměsta. Na první pohled dosti dokonaný útek před civilizací.

⁸ Použijeme-li opět Baumanových typů osobnostních vzorců v současné stadiu vývoje moderní společnosti (charakterizovaného některými z autorů včetně Baumana jako postmoderní), znamená to, že starousedlí spíše přijmou „tuláky“ než „poutníky“, kteří do postmoderního světa nepatří. Bylo by jistě zajímavé, kdybychom mohli také srovnávat, zda starousedlí přijmou spíše „turisty“ než „poutníky“. Uvažovat na toto téma si autorka netroufá vzhledem k nedostatku jak svých, tak pozorování kolegů-sociologů, se kterými se mohla seznámit.

Domýšlíme-li potom situaci střetu „starovenkovanství“ s „neovenkovanstvím“ (uvedli jsme jen jisté příklady), jeví se jako paradox, že ti, kdo přicházejí, aby zaujali pozici „vědomých lokálů“ konajících ve jménu rurální renaissance, jsou přijímáni s většími rozpaky a případným nepochopením než ti, kteří přicházejí, aby vyřešili své handicapy („teritorializovaní lokálové“, víceméně z donucení), aniž by měli v úmyslu pracovat ve prospěch komunity.⁸

PŘÍKLADY ZE ZAHRANIČNÍ ODBORNÉ LITERATURY

O tomto střetu nacházíme důkazy v zahraniční odborné literatuře, která se zabývá sledovaným jevem již od 70. let (shrnutých např. in Kayser 1990). Je tomu tak proto, že na konci 60. let, v souvislosti se společenskou krizí odešlo na venkov mnoho Francouzů (mladé generace) odmítajících urbánní kulturu. V již zmiňovaném článku o ruralizaci a jejích aktérech (Hudečková 1997) je o tom podána zpráva. Tyto zprvu „utopické imigranty“ nečekalo otevřené přijetí na straně starousedlých. Dle francouzských autorů trvá poměrně dlouhou dobu, než jsou mezi imigranty a starousedlými nastoleny vazby, kterým lze v duchu venkovské kultury říkat „sousedské“. Existují i důkazy o jistém typu brutality, která doprovází přijímání těchto cizinců do pro ně nové komunity. Není dobře možné zobecňovat, ale jisté doložené údaje hovoří pro to, že je to tak „půl na půl“, pokud jde o přijetí či odmítání nových usadlíků. Určitou obranou neovenkovanů je pak vytváření vlastní pomocné sítě, aby v novém kulturním a sociálním prostoru obstáli. Tato pozorování francouzského venkova trvají téměř dvacet let. Jako zajímavé považují uvést shrnující zjištění, která pocházejí od francouzských autorů (Léger, Hervieu, Chevalier in Kayser 1990):

- 70. léta jsou ve Francii první vlnou odchodů na venkov ve stylu neovenkovanství. Vlnou mohutnou, čítající asi 100 tisíc lidí. Avšak po roce až dvou se většina z nich navrátila do města. Asi deset let poté následuje druhá vlna, řádově desetinásobně menších odchodů, z nichž však většinou jde o odchody natrvalo.
- Usazování neovenkovanů (jak jsme již upozornili) nemá hladký průběh. Často teprve děti nově přichozích se v novém prostředí dostatečně adaptují.
- O narůstání váhy tohoto jevu svědčí příklad z jednoho francouzského kraje – na konci 80. let tam tvořili ti, kteří přišli v 70. letech, čtvrtinu venkovské populace, zároveň třetinu ekonomicky aktivních jak v nezemědělských povoláních, tak z majitelů hospodářství mladších než 55 let a děti těchto nově přichozích zaujímaly celých 60 % z celku dětí mladších než 14 let.

ZÁVĚR

Zcela závěrem se připojuji k úvaze J. Kellera (in Poláček M.: Kašlu Vám na to ... /Kdo jsou lidé, kteří opouštějí kariéru a odcházejí na venkov?, Magazin LN, 16. dubna 1999, s. 18–23), který o neovenkovanech (ač je takto nenazývá) mluví jako o „průkopnicích blízké budoucnosti“ ve smyslu, že na ně nelze pohlížet jen s pobavením, ale je třeba brát je vážně. Neboť oni aktivně hledají alternaci k většinovému životnímu stylu. Jsou to tudíž oni, kteří svobodně a odpovědně volí. Jako i jiné pokusy o individuální řešení soudobé situace se již dnes jejich záměry nepojímají jako utopické, nereálné, idealistické a nemající dlouhého trvání.

Ve stejném smyslu, omezíme-li se pouze na oblast zemědělského hospodaření, hovoří Kayser (Kayser 1990) o tzv. „nových, odlišných zemědělcích“, kteří hledají v šetrném, diverzifikovaném zemědělském hospodaření malého rozměru a rodinného charakteru alternativu k produktivistickému modelu, který je rozhodně konkurenceschopný ekonomicky. Avšak o jeho příznivém ekologickém a sociálním působení můžeme přinejmenším pochybovat (jak nám naznačuje v posledním období řada událostí, naposled okolnosti s rozšířením „nemoci šílených krav“ a hned poté kulhavky a slintavky v zemích Evropské unie).

LITERATURA

- Bauman Z. (1995): Úvahy o postmoderní době. Praha.
- Bauman Z. (1999): Globalizace. Praha.
- Giddens A. (1999): Sociologie. Praha.
- Hudečková H. (1997): Ruralizace a její aktéři. Zem. Ekon, 43, (9): 389–397.
- Hudečková H., Jehle R. (1997): Rurální rozvoj: zahraniční zkušenosti. In: Sborník JU České Budějovice, XXII, (2): 75–81.
- Hudečková H. (1999): Kdo jsou noví venkované. Náš venkov (Odborná příloha týdeníku Zemědělské listy), č. 5 (11. října), s. IV–V.
- Kayser B. (1990): La renaissance rurale (Sociologie des campagnes du monde occidental). Paris.
- Magazin LN (1999). 16. dubna 1999.
- MF Dnes (2000). 15. srpna 2000.
- Mladý svět (1996), č. 2.
- Naisbitt J. (1992): Megatrendy 2000. Bratislava.
- Náš venkov (1999). Odborná příloha týdeníku Zemědělské listy, č. 5, 11. října 1999.
- Respekt (1994). 14.–20. 2. 1994.

Došlo 16. 3. 2001

Kontaktní adresa:

Mgr. Helena Hudečková, CSc., Česká zemědělská univerzita, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, tel. +420 2 2438 2310

INSTITUTE OF AGRICULTURAL AND FOOD INFORMATION

Slezská 7, 120 56 Prague 2, Czech Republic

Tel.: + 420 2 24 25 79 39, Fax: + 420 2 24 25 39 38, E-mail: redakce@uzpi.cz

In this institute scientific journals dealing with the problems of agriculture and related sciences are published on behalf of the Czech Academy of Agricultural Sciences. The periodicals are published in English with abstracts in Czech.

Journal	Number of issues per year	Yearly subscription in USD	
		Europe	overseas
Rostlinná výroba (Plant Production)	12	195,-	214,-
Czech Journal of Animal Science (Živočišná výroba)	12	195,-	214,-
Agricultural Economics (Zemědělská ekonomika)	12	195,-	214,-
Journal of Forest Science	12	195,-	214,-
Veterinární medicína (Veterinary Medicine – Czech)	12	159,-	167,-
Czech Journal of Food Sciences (Potravinařské vědy)	6	92,-	97,-
Plant Protection Science (Ochrana rostlin)	4	62,-	64,-
Czech Journal of Genetics and Plant Breeding (Genetika a šlechtění)	4	62,-	64,-
Horticultural Science (Zahradnictví)	4	62,-	64,-
Research in Agricultural Engineering	4	62,-	64,-

Subscription to these journals be sent to the above-mentioned address.

Mezinárodní pohyb pracovních sil a globalizace

Už od počátku byla migrace jedním z nejdůležitějších rysů lidských dějin. Lidstvo se najednou neobjevilo všude po zeměkouli, ale podle současného vědeckého názoru se nejdříve vyvinulo v Africe, odkud se dále šířilo. I poté, co lidstvo osídlilo většinu planety, hrálo stěhování stále důležitou úlohu v dějinách po staletí, protože lidé zaplavili o území a s ním spojené zdroje.

Ve většině největších dějinných přesunů lidí nebyli vystěhovalci dobrovolníky. V 17. a 18. století bylo 15 mil. lidí zajato jako otroci v Africe a dopraveno do Brazílie, Karibiku a Severní Ameriky. V 19. století bylo na 10–40 mil. smluvních pracovníků (indentured workers, v podstatě zajatci) posláno ve velkém (hlavně z Číny a Indie) po celé zeměkouli.

Války tohoto století v Evropě a Asii přemístily mnohem více lidí. Nejprudší epizoda stěhování moderní doby se odehrála po rozdělení Indie v roce 1947, kdy 7 mil. muslimů uprchlo z Indie do nového státu Pákistánu a 7 mil. hindů prchlo v opačném směru.

Jako jednotlivci (ne pouze jako členové ras či náboženských skupin na útěku) lidé vždy cestovali za lepším životem. Mezi polovinou 19. století a 2. světovou válkou opustilo 60 mil. lidí Evropu a přemístilo se za oceán – do USA (40 mil.), Kanady, Latinské Ameriky, Austrálie, Nového Zélandu a Jihoafrické republiky. Většina tohoto přesunu se řídila hospodářskými podněty. Většina moderního stěhování je tohoto druhu, ačkoliv dnes je podnětem spíše vyšší mzda než levná půda.

Od minulého století se skladba stěhování značně změnila, hlavně díky změnám ve vládní politice. Do roku 1914 vlády neukládaly téměř žádná omezení. To umožnilo značný pohyb stěhujících se v 19. stol. z Evropy do Severní Ameriky. Do USA mohl přijít každý, kdo nebyl nevěstkou, trestancem, šlencem a po roce 1882 Číňanem.

Cestování po Evropě bylo do značné míry neomezováno – žádné pasy ani pracovní povolení. Zločinci narození v zahraničí mohli očekávat své přeložení, což byla náplň přistěhovalecké politiky. Jedinou otázkou bylo, zda si vystěhovalci cestu mohou dovolit a zda v místě určení bude lépe než doma.

V letech 1914–1945 bylo z bezpečnostních důvodů stěhování omezeno. Mnohé země vylučovaly přistěhovalce (včetně utečenců z hitlerovského Německa) z otevřeně rasistických důvodů. Americký Kongres schválil zákony snažící se zachovat rasovou s náboženskou skladbu země.

Po roce 1945 přišla další velká změna. Mnoho evropských zemí se potýkalo s nedostatkem pracovních sil. Jejich přistěhovalecké zákony nebyly zrušeny, ale byly uplatňovány velmi volně. Vlády přijímaly přistěhovalce za práci ve svém rozvíjejícím se průmyslu. Vlna stěhová-

ní se zase zvedla, nyní však z rozvojových zemí (RZ) do zemí bohatých.

Další velká změna přišla v 70. letech. Bohaté země se už nerozvíjely tak rychle a netrpěly nedostatkem pracovníků. Do Evropy a Ameriky přišla recese a přistěhovalecké zákony se opět zpřísnily. Tento zpřísněný režim se uplatňuje dodnes.

Úřední označení přistěhovalectví se liší, ILO uvádí, že 80 mil. lidí v současnosti žije mimo svou rodnou zem. Dalších 20 mil. žije v zahraničí jako *uprchlíci* před přírodním neštěstím nebo politickým útlakem. Každý rok se 1,5 mil. lidí *stěhuje trvale* a další 1 mil. hledá v zahraničí *dočasně útočiště*. Historickými měřítky jsou tato čísla velká absolutně, ale malá v poměru k nyní mnohem většímu obyvatelstvu přijímajících zemí.

USA jsou stále největším světovým příjemcem přistěhovalců. Ročně přijímá tolik stálých přistěhovalců, jako součet všech ostatních zemí: v roce 1995 to bylo 720 000 oproti vrcholu 2 000 000 v roce 1991. Německo (největší evropský příjemce přistěhovalců) v letech 1994–1995 přijalo 800 000 lidí, ale zdejší definice přistěhovalce je mnohem širší než v USA (zahrnuje mnohé dočasné pracovníky).

Základní směr hospodářského stěhování odráží dvě vyrovnávací síly. Stěhování je stále snazší spolu s tím, jak klesají náklady na dopravy a rostou příjmy v rozvojových zemích. Avšak v chudých zemích se spolu s rychle rostoucími příjmy podněty k přesunům snižují. Čistý dopad v počátečních letech industrializace se kloní k *vyššímu vystěhovalectví*. Přes zpřísnění pravidel v mnoha bohatých zemích v 70. letech se migrace v 80. letech a počátkem 90. let o něco zvyšovala. Nové překážky tento nárůst o něco omezily v posledních letech.

GLOBÁLNÍ TRH PRÁCE

Býval někdy globální trh práce? Přes určité výhrady byl v 19. století. Jinak by se USA nemohly rozvíjet tou měrou, jakou se rozvíjely. Nyní není žádný skutečný trh, což je dopadem omezení. Souhra těchto pravidel a ostatních ještě více komplikuje migrační skladbu. Každá přijímací země má své vlastní zdroje, spojení jsou často historická, hospodářská či zeměpisná. Dřívější pokolení přistěhovalců vytváří síť pomáhající novým překonávat zákonné překážky. A současná přísnější pravidla směřují k omezení přistěhovalectví na rodinné členy dřívějších přistěhovalců.

Mexiko je hlavním zdrojem přistěhovalců do USA (90 000 trvalých zákonných přistěhovalců, 1995). Ale dřív-

vější Sovětský svaz a Filipíny dohromady v daném roce dodaly více lidí (55 000 a 51 000).

Obyvatelé zemí EU mohou pracovat kdekoli v EU. To pravděpodobně podporuje růst počtu hospodářských vystěhovalců v rámci EU, ale není to tak jisté. Poměr obyvatel EU na zahraničním obyvatelstvu každé členské země se široce různí (od 25 % v Nizozemí po 89 % v Lucembursku). To se však mění, a bude měnit, s přílivem nových migrantů ze střední a východní Evropy.

Další nový směr je celosvětový posun ke stěhování vysoce zkušených pracovníků. Opět to odráží souhru hospodářství a usměrňování ze strany států. *Rozvíjející se nadnárodní společnosti* (MNE) vyvíjejí své vlastní vnitřní trhy pro zkušené pracovníky. *Rozvoj obchodu* vytváří příležitosti pro zkušené přistěhovalce přímo (povolání spojená s obchodem) či nepřímo (změnou postojů směrem do zahraničí). *Vlády* také upřednostňují přichozí s vysokým příjmem, takže přistěhovalce zákony takové pracovníky podporují.

Růst MNE pravděpodobně podpoří další velký rozvoj v dějinách stěhování. Velké společnosti chtějí *svobodu přesunu pracovníků* ze země do země a využívání obyvatel jedné země pro zmírnění nedostatku určitých odborností v jiné zemi. Nebude to ani tak kvantitativní změna (které by vlády stejně odolávaly), jako kvalitativní – více přistěhovalců s vyšší odborností čili lidským kapitálem. Jestliže se kdy objeví opravdu globální trh práce, je pravděpodobný jen pro vysoce zkušené pracovníky.

Stěhování není novinkou, ale pro mnoho let je sporné. Přistěhovalectví přináší různý užitek přijímací zemi. Jednak je to demografické hledisko: průměrný věk obyvatelstva rozvinutých zemí stoupá, ale přistěhovalectví jej snižuje, protože přistěhovalci jsou především mladí lidé. To vylepšuje poměr hospodářské činnosti obyvatelstva, takže *daně mohou být nižší*.

Oproti tomu přistěhovalci soutěží s tuzemci o zaměstnání, což snižuje mzdy a vyhlídky zaměstnání domorodých pracovníků. Zní to pravděpodobně – vzrůst nabídky pracovních sil snižuje mzdy a zvyšuje nezaměstnanost. Pravda je však složitější.

Přistěhovalci jsou *spotřebitelé a výrobci*, takže vytvářejí i berou pracovní místa. Navíc práce vykonávaná cizinci *nemusí být žádána* jako rodilými pracovníky za přijatelnou mzdu.

Přistěhovalci také někdy pomáhají *udržet průmysl životaschopný*, který by jinak zmizel a snížil zaměstnanost (např. oděvní průmysl v Los Angeles v 70. a 80. letech). A když přistěhovalci pracující za nízké mzdy sníží tlak na domácí mzdy, může to *zvýšit obecné reálné mzdy* tuzemců tím, že se ceny udržují nižší, než by byly.

Teoreticky je čistý dopad přistěhovalectví na tuzemské mzdy *nejasný*. Stejně tak jsou empirické výzkumy o vlivu přistěhovalců na domácí pracovníky nejednoznačné – jejich vliv se zdá být malý. Většina studií byla provedena v USA a možný dopad na mzdy je určen mírou přistěhovalectví a sklonem nově přichozích soustředovat se do určitých oblastí. Předpokládá se, že dopad je *velmi slabý*.

Mnoho studií srovnávalo mzdy a zaměstnanost v oblastech s mnoha přistěhovalci se mzdami a zaměstnaností v oblastech, kde je jich málo. Např. dopad náhlého a smutně proslulého přílivu uprchlíků do Miami z kubánského přístavu Mariel v roce 1980. Během několika měsíců přijelo 125 000 lidí a zvýšili tak o 7 % množství pracovní síly ve městě. Přesto mzdy a zaměstnanost mezi domorodým obyvatelstvem (i neodbornou pracovní silou) nebyly ve skutečnosti dotčeny.

Jaký byl účinek přistěhovalectví na mzdy a zaměstnanost těch, kteří jsou na spodku zaměstnaneckého žebříčku – nezkušených černochů a hispánců. Výsledkem zdvojení míry přistěhovalectví nebyl *žádný zaznamenaný účinek* na domorodé obyvatelstvo, ačkoliv relativní mzdy dřívější skupiny přistěhovalců (pravděpodobně v nejužší soutěži s nově přichozími) se snížily o 2,5 %.

Mzdy přistěhovalců se už dlouho *zvyšují na úroveň mezd domorodých pracovníků* víc, než se očekávalo. To znamená trvalejší tlak na trh práce hostitelské země.

Přistěhovalectví *stlačuje mzdy neoborných tuzemců* v malém rozsahu, ale tyto nové výsledky je třeba brát opatrně. Téměř všichni ekonomové by souhlasili, že účinky přistěhovalectví jsou nejednoznačné v porovnání s jinými vlivy.

Podle odhadů *přistěhovalectví* samo o sobě způsobilo pokles mezd nezkušených pracovníků v poměru ke zkušeným v USA v letech o 2 %. *Technologická změna* působící na snížení poptávky po nezkušených pracovnících a *neoznačené činitele* působící stejným směrem způsobují mnohem větší propad o 30 %.

Přes veškeré nejistoty se zdá bezpečné tvrdit, že obavy o hospodářské účinky přistěhovalectví jsou v mnohém přehnané.

MZDY A PRACOVNÍ MÍSTA

Globalizace (mezinárodní propojování zboží a služeb, technologií, práce a kapitálu) je možno vidět všude. Během posledních 20 let byl zahraniční obchod a přeshraniční pohyb technologií, práce a kapitálu značný a neodolatelný. V téže době v RTE (země s rozvinutou tržní ekonomikou) vzrostla *poptávka po více zkušených pracovnících* na úkor těch méně zkušených a *příjmová mezera* mezi těmito dvěma skupinami se zvětšila. Globalizace se nepochybně kryje s vyšší nezaměstnaností méně odborných pracovníků a s rostoucí příjmovou nerovností. Otázkou zůstává, zda globalizace tyto jevy zapříčinila anebo jde o dopady jiných činitelů jako např. technologický pokrok.

Rozsah globalizace zbožíových trhů měří podíl vývozu a dovozu na celkovém výstupu. Ačkoliv jsou zahraniční zboží dostupná v každé zemi více než dříve, rozvoj propojování výrobních trhů nebyl v čase souvislý. Světový obchod v poměru k výstupu rostl od poloviny 19. století do roku 1913, v letech 1913–1950 klesal díky dvěma světovým válkám a ochranným politikám zavedeným během velké krize 30. let a nakonec rostl po roce 1950. Až v 70. letech dosáhly obchodní toky stejného poměru

k výstupu jako na přelomu století, což byl důsledek uvolňování cel a kvót, výkonnějších komunikací a klesajících dopravních nákladů.

Pro většinu RTE bylo nejdůležitější období globalizace po 2. světové válce v 70. letech, kdy poměr mezinárodního obchodu/HDP rostl podstatně v RTE i RZ bezprostředně po obou ropných šocích. V RZ k tomu došlo ještě koncem 80. let spolu s posunem k obchodní liberalizaci.

Růst ukazatele vývozu/HDP pravděpodobně *podhodnocuje stupeň globalizace zbožíových trhů*. Více a více výstupu v RTE se skládá z neobchodovatelných služeb (vzdělání, vláda, finance, pojištění, obchod s nemovitostmi, velko- a maloobchod). Možná by bylo přesnější měřit důležitost mezinárodního obchodu poměřováním vývozu zboží ku výstupu pouze zboží. Tento ukazatel ještě zvyšuje význam obchodu. Ať měřeno jakkoliv, globalizace probíhá a nezpomaluje.

Důležitým sklonem na trzích práce v RTE je značný posun poptávky od méně zkušených pracovníků k těm zkušenějším. Dovednosti jsou díky vzděláním, zkušenostem či pracovním tříděním. To vedlo ke značnému *růstu mezd a mzdové nerovnosti* těchto dvou skupin v některých zemích stejně jako k *růstu nezaměstnanosti* méně vzdělaných pracovníků v jiných zemích.

Např. v USA klesaly mzdy méně zkušených pracovníků v poměru k těm zkušenějším od 70. let. V letech 1979–1988 průměrná mzda vysokoškoláka ke mzdě středoškoláka vzrostla o 20 % a průměrný týdenní výdělek mužů čtyřicátníků v poměru k mužům dvacátníků vzrostl o 25 %. Tato rostoucí nerovnost zvrátila sklon dřívějších desetiletí (podle některých odhadů od roku 1910) k větší mzdové rovnosti více a méně odborných pracovníků. Ve stejném období průměrná reálná mzda v USA (tj. upravená o inflaci) rostla jen zvolna od počátku 70. let a reálná mzda nezkušených pracovníků ve skutečnosti klesala. Bylo odhadnuto, že těm mužům, kteří nedokončili středoškolské studium, od počátku 70. let klesla mzda o 20 %.

V jiných zemích byl dopad posunu poptávky *na zaměstnanost spíše než příjmy*. Kromě Velké Británie byly mzdové rozdíly obecně méně patrné než v USA. Země s menším růstem mzdové nerovnosti trpěly namísto toho vyšší mírou nezaměstnanosti méně zkušených pracovníků.

Rozdílné dopady na mzdy a zaměstnanost v různých zemích vysvětlují rozdíly ve strukturách trhu práce. V zemích s poměrně pružnými mzdami na *decentralizovaném trhu práce* (USA a stále více také Velká Británie) pokles poměrné poptávky po méně zkušených pracovnících vedl k poměrnému snížení mezd těchto pracovníků. Oproti tomu v zemích s poměrně tuhými mzdami na *soustředěném trhu práce* (Francie, Německo, Itálie) to vedlo k menší poměrné zaměstnanosti.

Ještě další dva činitele trhu práce osvětlují dopad obchodu.

– Okolo 70 % celkového posunu pracovní poptávky ve zpracovatelském průmyslu v USA bylo *změnou poptávky po odbornostech v odvětví* (ne mezi odvětvími od méně k více zkušeným). Na všech úrovních průmyslo-

vého třídění většina zpracovatelských odvětví USA v 80. letech zaměstnávala poměrně více vysoce zkušených pracovníků než v 70. letech, i když mzdy těchto pracovníků rostly.

– *Příjmová mezera se zvětšila* v mnoha RZ jako v RTE a pracovní poptávka v RZ se posunula také více ke zkušeným pracovníkům než je průměr. Např. výzkum prozrazuje, že obchodní liberalizace v Mexiku v polovině 80. let vedla ke zvýšení poměrných mezd více odborných pracovníků. Dalo by se očekávat, že obchodní liberalizace požene poptávku po nezkušených pracovnících a zvýší jejich mzdy, ale ve skutečnosti se v některých RZ stal opak.

Lidé často spojují vzrůstající globalizaci s poklesem poměrných mezd méně zkušených pracovníků v RTE. Zhoršuje ve skutečnosti zvýšený mezinárodní obchod (zvláště s RZ) příjmovou nerovnost? Pro vysvětlení jsou dva přístupy. Jeden se zaměřuje na úlohu *cen dovozu* při snižování cen výrobků a tak na snižování mezd. Druhý užívá spíše *množství* než cenu dovozu jako měřítko síly dovozní konkurence.

Ekonomická teorie tvrdí, že mezinárodní obchod ovlivňuje ceny výrobků ve vyvážející i dovážející zemi a to naopak ovlivňuje cenu práce (mzdy) v zemích ovlivněním poptávky po práci. Změny v cenách zboží způsobené konkurencí dovozu mění ziskové příležitosti podniků. Podniky odpovídají *přesunem zdrojů* do odvětví s rostoucí ziskovostí a odchodem z těch, kde klesá. Zbožové toky tak *zvyšují přesuny poptávky po práci*, protože více pracovníků je potřeba v nově ziskových odvětvích a méně v neziskových. Při stále nabídce práce tyto změny poptávky vedou k růstu mezd, protože pracovníci dostávají prémie za přechod do ziskovějších odvětví.

Terie také tvrdí, že dovozní soutěž *snižuje cenu výrobků* vyráběných méně zkušenou pracovní silou v poměru k těm vyráběným zkušenějšími pracovníky, takže domácí podniky *přechází na výrobu dovednostně náročnějšího zboží*. Došlo však k tomu v RTE? Pokud ano, pak by obchod přispěl k rostoucí příjmové rovnosti. Nejdříve se však musí prokázat, že změny dovozních cen jsou výsledkem spíše obchodu než jiných domácích vlivů. K tomu bylo uděláno mnoho výzkumů. Ačkoliv závěry nejsou jednoznačné, zdá se, že v RTE nenastaly větší cenové vzrůsty výrobků náročných na odbornou práci. A pokud, pak cenové vzrůsty byly větší v odvětvích náročných na nezkušenou pracovní sílu. Rychlá technologická změna asi vedla spíše k poklesu poměrné ceny v odvětvích náročných na odbornou práci spíše než v odvětvích náročných na nezkušenou práci, kde by se to očekávalo díky dovozní soutěži RZ. Většinou hrál obchod s RZ jen malou úlohu (pokud vůbec) při růstu mzdové nerovnosti v RTE.

Dále lze sledovat účinek činitelů skrytých v objemech dovozních zbožíových toků spíše než v dovozních cenách. Obchod lze posuzovat jako *účinnou přepravu služeb* pracovníků zabývajících se výrobou obchodovatelného zboží z jedné země do druhé. Při stejné úvaze platí, že *dovoz zvyšuje zaměstnanost přijímací země a snižuje zaměstnanost přepravující země*.

Byly rozebírány údaje o obchodních tocích USA, aby se zjistilo množství práce v nich ztělesněné. USA mají sklon k vývozu výrobků náročných na zkušenou pracovní sílu a dovoz výrobků náročných na nezkušenou práci. Rostoucí význam obchodu v hospodářství USA zvýšil účinnou nabídku neodborné pracovní síly v poměru k nabídce zkušené práce. Rozbor zjistil, že obchod se podílel z 15 % na celkovém zvýšení příjmové nerovnosti v letech 1980–1985, ale tento účinek se v posledních letech zmenšil. Další studie ukázaly, že obchod RTE s RZ vedl v RTE k 20% poklesu poptávky po práci ve zpracovatelském průmyslu (především soustředěný na neodbornou pracovní sílu). Výsledky těchto dalších studií však trpí určitou nejistotou ohledně vlivu práci šetřící technologie v RTE. Další studie odhadly, že posuny tržní poptávky po výrobcích včetně účinku dovozů odpovídají z 10 % za zvýšené mzdové nerovnosti.

Bez ohledu na použítý způsob předchozího rozboru téměř všechny průzkumy zjišťují jen skromný dopad mezinárodního obchodu na mzdy a příjmovou nerovnost. Průměrný odhad účinku mezinárodního obchodu na mzdy a zaměstnanost je sice nenulový, ale určitě menší, než by se dalo očekávat, protože se dovozní konkurence přeceňuje.

Tento závěr vypadá matoucí vedle tvrzení, že se RTE staly otevřenější mezinárodnímu obchodu od 70. let. Jsou alespoň dvě vysvětlení:

- Vzhledem k platební bilanci v RTE se nestaly podstatně otevřenější vůči obchodu, protože pokles cel nahradily necelní překážky (např. dobrovolná omezení vývozu).
- Podniky v RTE mohly přizpůsobit svůj výrobní mix (výroba zboží s vyšší přidanou hodnotou) pro snížení zahraniční konkurence. To by znamenalo otupení významu zahraniční soutěže a to, že nevede k velkým změnám poměrných cen výrobků.

Obtíž správného měření dopadu obchodu na trhy práce je stále nevyřešena. Shodný je však závěr o malém dopadu obchodu na mzdy a příjmovou nerovnost.

Předchozí úvaha spojovala jen globalizaci a trhy práce (přímý vliv mezinárodního obchodu na růst mzdové nerovnosti a pokles mezd a zaměstnanosti nezkušených pracovních sil). Je otázkou, zda obchod ovlivňuje trhy práce jinak a jaké jsou dopady kapitálové mobility, stěhování pracovníků a šíření technologií.

Obchod může ovlivnit trhy práce i jinak než posunem poptávky z nezkušené na zkušenou pracovní sílu a změnou mezd. Jde o dopad dovozní soutěže na meziodvětvové mzdové rozdíly. Jde o jev, kdy stejně zkušené pracovníci jsou více placeni v některých odvětvích. Tento jev je známý, méně však jeho příčina. Vysvětlením může být, že mzdové rozdíly odráží nesledované pracovní vlastnosti a odpovídají konkurenci na trhu práce. Anebo vyšší mzdy odráží podíl na zisku u podniků vydělávajících nadnormální zisky v nedokonalé konkurenci na trzích výrobků, kde vyjednávací síla odborům umožňuje dosahovat těchto výhod.

Jestliže by platilo poslední vysvětlení, pak by mezinárodní obchod ovlivňoval mzdy přes vliv na konkurenci

trhu výrobků a ziskovost podniků. Podle povahy mzdového vyjednávání může dovozní konkurence stlačující zisky podniků vést nejen k menší mzdové prémii v odvětvích s vyšší mzdou, ale také k novému uspořádání mzdových rozdílů v odvětvích, protože nezkušení pracovníci v upadajících odvětvích zaznamenávají klesající mzdy pod úroveň stejných pracovníků v úspěšnějších odvětvích. Pokud se stane některé odvětví celosvětově úspěšnějším, pak by se očekával pokles mezd a menší mzdové rozdíly napříč jednotlivými zeměmi.

To je důležité, protože ti, kdo nesouhlasí s volným obchodem, tak činí ne pro obavy z přerозdělovacích účinků mezi zeměmi, ale z obavy vyrovnávacích účinků napříč zeměmi. Např. kritici NAFTA se obávají, že dovozní soutěž stlačí mzdy nezkušených pracovních sil v USA na úroveň Mexika. Myšlenka je taková, že každá země vyváží služby práce, kterou je dobře vybavena a dováží služby práce, která je vzácná. Obchod tak zvyšuje poměrnou nabídku vzácné práce každé země, přičemž stlačuje její cenu (mzdu), a snižuje poměrnou nabídku hojně práce, přičemž zvyšuje její cenu (mzdu). To vede ke sbíhání pracovních nákladů napříč zeměmi. Teoreticky by NAFTA měla snižovat mzdy méně zkušených pracovníků v USA chudých na málo zkušenou pracovní sílu a zvyšovat mzdy méně zkušených pracovníků v Mexiku překypujícím nízkou zkušenou pracovní silou, dokud by nepřevládla stejná mzdová skladba v obou zemích.

Ve skutečnosti je jedna kritická výhrada. Teoretická možnost mzdového sbíhání podléhá mnoha omezujícím předpokladům (např. stejné spotřební chutě a stejné výrobní technologie napříč zeměmi, dokonalá mobilita práce napříč odvětvími v každé zemi, výroba stejné skladby zboží ve všech zemích, nemožný předpoklad stejné produktivity práce v Mexiku i USA).

Toky kapitálu mění zásobu kapitálu země v poměru k pracovním možnostem ovlivňují poměrnou cenu práce. Objem kapitálových toků přes hranice mohutně vzrostl od roku 1970 a to mírou předstihující mezinárodní obchod. Často se tvrdí, že odliv kapitálu z RTE snížil mzdy v RTE, protože MNE zřizují či rozšiřují zámořské pobočky, do kterých podniky poté vyvážejí pracovní místa.

Tento proces (outsourcing) může vést k posunu poptávky k více zkušené pracovní síle v jednotlivých podnicích, jak se stalo ve většině odvětví USA. Zřejmě však tento proces ještě nebyl natolik silný, aby se podílel znatelně na mzdové nerovnosti. Domácí a zahraniční práce jsou slabé substituty a mohly by dokonce být komplementy, takže zaměstnanost roste a klesá dohromady doma i v zahraničí. Spolupráce podniku s nezávislým dodavatelem než s pobočkou má jen skromný dopad na mzdy nezkušených pracovníků v USA. I složený účinek obchodních toků a kapitálových pohybů zůstává menší než podíl změn v nerovnosti vysvětlených technologickým pokrokem.

Pohyby pracovní síly ze země do země mohou také ovlivnit mzdy. Důležitým bodem v RTE je, zda přistěhovalectví nezkušených pracovníků z RZ stlačuje výdělky méně zkušených tuzemských pracovníků.

Pro USA více než 1/3 celkového zvýšení mzdové nerovnosti v USA lze přičíst zvýšenému přistěhovalectví v 80. letech, což je 2–3krát větší účinek než u dovozu zboží.

Ačkoliv výzkum potvrdil, že vylodění Kubánců v Miami v roce 1980 nesnížilo mzdy méně zkušených pracovníků ve městě ve srovnání s přilehlými městy, pozdější rozbor prozradil, že se ve skutečnosti všichni rodilí méně zkušení pracovníci přizpůsobili přílivu přistěhovačů *vystěhováním* z Floridy.

V posledních letech mnoho evropských zemí zažilo větší toky pracovních sil v poměru k obyvatelstvu než USA. Přistěhovačci v evropských zemích jsou obviňováni z růstu nezaměstnanosti, zatímco v USA z klesajících mezd. Studie však zjistily, že *účinky na mzdy i na zaměstnanost jsou obecně malé*. Strnulost evropského trhu práce omezuje rychlost přizpůsobení stěhování a dovozní konkurenci, takže jakékoliv *nepříznivé jevy mohou mít sklon trvat déle* než v USA.

Přistěhovalectví může také vést ke *zvýšenému růstu*, zvláště když přistěhovačci jako vědci a inženýři s sebou přinášejí značný lidský kapitál. V tomto případě přistěhovalectví může vést ke *zvýšeným investicím a vyšším mzdám a výstupu*. V posledních letech však přistěhovačci do většiny RTE měly v průměru nižší úroveň lidského kapitálu než tuzemci, což by mohlo mít méně bezprostřední následky na hospodářský růst.

Příliv technologií může *zvýšit cenu práce zvýšením produktivity*. Obecně by se dalo očekávat vyrovnání mezd napříč zeměmi díky šíření technologií a výrobních technik. Rostoucí obchod může přispět ke zdokonalování a šíření technologií a nepřímo tak ovlivnit mzdy.

Jeden možný způsob přílivu technologií ze země do země je přesun technologií MNE z mateřské společnosti na pobočky. Vyšší zahraniční investice (FDI) v určitém odvětví jsou obvykle spojeny s vyššími mzdami v daném odvětví. Poslední studie o Mexiku a Venezuele však říkají, že FDI *zvysují mzdy jen v závodech zahraničních poboček*. Není důkaz, že technologie napomáhají zvyšovat mzdy a produktivitu v podnicích vlastněných tuzemci.

ZÁVĚR

Postupující globalizace je se zájmem sledována v mnoha RTE. Obvykle se věří, že globalizace škodí zájmům pra-

cujících (hlavně neodborných) buď přímo přistěhovalectvím, nebo nepřímo přes obchod a pohyb kapitálu. Obzvláště s ohledem na dovozní konkurenci jsou tyto domněnky liché, protože empirické důkazy potvrzují skromný dopad globalizace na mzdy, zaměstnanost a mzdovou nerovnost v RTE. Naopak změny technologií vedly k pronikavému posunu ke zkušenějším pracovníkům v neprospěch těch ostatních. Víra, že globalizace ohrožuje mzdy a pracovní místa, je popřena dějinným důkazem, že volný obchod a pohyb kapitálu a práce zlepšují globální bohatství a mají sklon *zlepšovat národní bohatství* všech zúčastněných zemí.

Přes všechny přínosy globalizace pro národní bohatství jsou v určitých skupinách národa přizpůsobovací náklady, protože globalizace plodí vítěze a poražené. Přizpůsobení skupin pracovníků nahrazených dovozní konkurencí je *pomalé a značně nákladné* – potřeba informace o nových příležitostech, přemístění a ztráta podnikové či odvětvové odborných znalostí. Politikové musí mít na mysli možné rozmístění a ujistit tyto lidi, že nebudou opomíjeni.

Je však důležité, aby žádná politická činnost nebránila přizpůsobení, ale aby poskytovala pracovníkům a podnikům *podněty k přizpůsobení* a získala tak ze změn hospodářského prostředí. Přizpůsobovací náklady mohou být co nejmenší při vytvoření *pružných trhů práce a snížením strukturálních strnulostí*, kterým čelí podniky (např. obtížné pracovní zákony, požadavky na zaměstnání, náklady nájmu a propuštění). Jiné politiky mohou zahrnovat sběr a šíření *informací* o podmínkách trhu práce, *standardizace* postupů odborné certifikace napříč zeměmi a rozšíření *školicích a vzdělávacích* příležitostí, aby pracovníci v RTE mohli obnovovat své dovednosti v souladu s poptávkou měnícího se světového hospodářství.

Politikové naneštěstí pracují s výhledem do krátkého časového úseku. Proto by mohli mít větší zájem vyhnout se těmto krátkodobým přizpůsobovacím nákladům, než požívat dlouhodobých výhod volného obchodu, zvýšeného pohybu práce a kapitálu a reformy na trhu práce. Takový pohled by byl zavádějící, protože světové hospodářství nebylo nikdy zdravější než dnes, a dobrý kus zásluh na této vyšší úrovni má právě globalizace.

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc., Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

Sociologický výzkum zemědělství a venkova: východiska a perspektivy

Výzkum venkova a zemědělství má v českých zemích dlouhou tradici a poměrně složitou minulost. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se rozvíjel a utvářel pod vlivy důsledků první světové války, vzniku nové Československé republiky, první pozemkové reformy a nastupující hospodářské a politické krize v období před druhou světovou válkou. Prvními východisky výzkumu českého a slovenského venkova byly čerstvé vzpomínky na válečná a první poválečná léta, kdy hlad patřil mezi nejsilnější politické nástroje, které mohly ovlivnit jak stabilitu, tak změnu státního zřízení. Obavy z hladových bouří a možnosti následných sociálních zvrátů vytvářely, kromě jiného, politický prostor pro zvýraznění úlohy venkova a zemědělství. Podrobná a solidní znalost ekonomických a sociálních procesů na venkově se stávala předpokladem odpovědného politického rozhodování. Výzkum byl zaměřen na aktuální problémy tehdejšího zemědělství a venkova – stabilizaci sociální struktury s posílením střední vrstvy, hledání cest k oddlužení drobných hospodářství, monografickému mapování situace českých vesnic. Na Slovensku se k těmto cílům přidávala potřeba hledání a vytváření identity slovenského národa a posilování národního sebevědomí.

V teoretické rovině byla diskutována výhledová koncepce československého zemědělství, která, podle politické orientace autorů, preferovala buď individuální nebo společné způsoby hospodaření. Byla hledána optimální velikost zemědělského hospodářství, které by bylo schopné reagovat na výkyvy trhu a překonat úskalí hospodářské krize. Družstevnictví, rozvíjející se již několik desítek let, bylo příkladem možné cesty pro sdružování prostředků. Sociologie venkova a zemědělství se v této době měla možnost podílet především na shromažďování údajů, popisu venkovské reality a snaze porozumět vývoji ekonomického a společenského vývoje.

Období po druhé světové válce je až do začátku šedesátých let charakterizováno absencí sociologického výzkumu venkova a zemědělství. Tuto mezeru v empirickém poznání již nelze zacelit. Pouze z vyprávění pamětníků můžeme rekonstruovat střípky sociologické reflexe tehdejších událostí, ovšem se všemi negativními důsledky, které jsou způsobeny velkým časovým odstupem, zapomináním faktů, jejich pozměňovanou interpretací, účelovou stylizací a podobně. Jedno z nejdramatičtějších období československého venkova a zemědělství tak zůstává mimo oblast sociologického poznání.

Obnova výzkumu v sociologii venkova a zemědělství je spojována především se jménem profesora Jana Taubera. Se svými kolegy a spolupracovnicí dokázal

v šedesátých letech vybudovat funkční pracoviště a založit poměrně velkoryse pojatý výzkum venkova i socialistického velkovýrobního zemědělství. Důležité bylo především systematické navazování vztahů se zahraničními výzkumnými i pedagogickými pracovišti, které pomáhaly dostat československou sociologii venkova a zemědělství z domácí izolace. Toto období, příznivé pro rozvoj sociologie venkova a zemědělství, nemělo dlouhého trvání. Po roce 1968 a následné tzv. normalizaci byla nucena opustit vysoké školy i vědecko-výzkumná pracoviště řada v té době již velmi zkušených a erudovaných badatelů a učitelů v oboru sociologie venkova a zemědělství. Někteří museli odejít zcela mimo obor, zpravidla do manuálních nebo nepříliš kvalifikovaných profesí, jiní mohli setrvat ve výzkumu, ovšem za velmi omezených podmínek vlastního vědeckého rozvoje i rozvoje disciplíny.

Nelze ovšem popřít, že základy šife pojaté sociologie venkova a zemědělství ze šedesátých let, které braly v úvahu existenci a možný další vývoj kolektivizovaného zemědělství i trendy rozvoje socialistické vesnice, přetrvaly i nepříznivé období a dovolily, v mezích možností, pokračování oboru. Řešená témata obsahově odpovídala tehdejším požadavkům ministerstev i redukované poptávce po výsledcích společenských věd. Byly rozpracovávány okruhy týkající se výzkumu pracovní motivace, řízení podnikových procesů, pracovních podmínek zemědělských pracovníků a venkovského obyvatelstva, životní úrovně, životního způsobu, změn v sociální struktuře i okruhy, zprostředkovaně související se sociální politikou a ekonomickým vývojem zemědělství.

Po roce 1989 se situace změnila, z pohledu sociologie venkova a zemědělství, k lepšímu i horšímu. Přirozeně velmi kladným důsledkem polistopadových změn byl návrat dříve nežádoucích osob do pedagogického i vědecko-výzkumného života. Z morálního hlediska byl tento krok velmi závažný a důležitý. Ovšem pouze ten, kdo musel zůstat dlouhou dobu bez kontaktu se svým oborem, může přinést svědectví o tom, jak nesmírně obtížné je po letech bezděže začínat znovu. Situaci ulehčovala snad jen ta skutečnost, že mnohá omezení se týkala i samotného oboru, takže se všichni, kdo v něm chtěli dále působit, museli vyrovnávat s novými požadavky – zvládnutí světových jazyků, dohánění informací ze zahraniční knižní a časopisecké produkce, osvojení si nových metodologických postupů jednoznačně spojených s využíváním počítačů a zdokonalujícího se softwaru, orientace v mezinárodním systému vědeckých organiza-

ci a společností, pochopení grantového systému výzkumu, jednání s institucemi, agenturami a nadacemi apod.

V prvních letech po roce 1989 byla mezinárodní veřejnost otevřená kontaktům z postkomunistických zemí a velmi intenzivně napomáhala jejich začlenění do vědeckého života. Důležitou roli sehrály grantové podpory z Evropské unie, především TEMPUS, ARION, COPERNICUS, SOKRATES a LEONARDO. Z pohledu výzkumné činnosti byla velmi významná pomoc Research Support Scheme a Open Society Fund ze skupiny Sorosových fondů. Tyto finanční zdroje umožnily rozšířit spektrum zkoumaných sociálních otázek o takové aspekty, které by nebyly průchodné systémem národní podpory výzkumu.

Výzkumné zaměření sociologie venkova a zemědělství po roce 1989 bylo totiž značně chaotické. Dosavadní specializované pracoviště sociologického výzkumu venkova a zemědělství ve Výzkumné ústavu ekonomiky zemědělství a výživy v Praze, které tvořily dvě nepříliš početné badatelské skupiny v Praze a Brně, začínalo striktně orientovat svou činnost na konkrétní praktické otázky transformace zemědělství. Úkolem doby nebylo systematické budování struktury vědecko-výzkumné základny s oporou a zázámem v univerzitním školství, ale rychlé reakce při hledání odpovědí na velice naléhavé otázky každodenního života transformujícího se zemědělství a příprava podkladů pro dlouhodobější koncepci zemědělské politiky. Tato praxe vedla k tomu, že badatelský výzkum sociologie venkova a zemědělství byl postupně, jako důsledek odchodu vědeckých pracovníků z výzkumu do školství, přesunut na Českou zemědělskou univerzitu v Praze. Badatelská sociologická činnost zde pokračovala na dvou katedrách provozně ekonomické fakulty. Z neuniverzitních pracovišť sociologického výzkumu pokračuje, v institucionálním rámci Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky, pracovní skupina sociologů v Brně.

Zahraniční kontakty po roce 1989 přinesly jak finanční prostředky pro výzkum, tak zkušenost spolupráce v mezinárodních týmech. V tomto ohledu je jejich význam nepřehlédnutelný. Avšak jejich přínos pro rozvoj české sociologie venkova a zemědělství je sporný. Většina těchto výzkumů byla financována zahraničními institucemi a tedy i řízena zahraničními vědci, kteří přistupovali ke zkoumání české transformace zemědělství s teoretickou výbavou zahraničních publikací, směřu a škol, aniž mnohdy dobře chápali, o jakou změnu se v našich poměrech vlastně jedná. Jejich úvahy a modely dekolktivizace socialistického zemědělství jsou bezesporu zajímavé. Jejich validita, vzhledem k české realitě, je poněkud diskutabilní. Pro zajímavost a ilustraci výzkumného zaměření první poloviny devadesátých let uvedme několik příkladů zkoumaných témat řešených v rámci tuzemských grantů i mezinárodních kooperací: Transformace podnikových subjektů v zemědělství; Obnova soukromého hospodaření; Private Farmers – Newly Rising Social Group of Agricultural Workers; Agrární změny v kontextu obnovy a rozvoje venkova; Institucionální transformace v českém zemědělství: chování ne-

hospodářských vlastníků půdy; Rural Employment and Rural Regeneration in Post-socialist Central Europe (the Czech lands, Hungary, Poland and Slovakia); Les Décollectivisations en Europe centrale; Rural Women in the Czech Republic; The Liquidation of the Czech and Slovak Class of Private Farmers in the Context of the So-called Collectivisation of Agriculture a další.

Ke změně dochází v roce 1996, kdy je Českou zemědělskou univerzitou získán jeden z grantů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR z programu „Posílení výzkumu na vysokých školách“. Tento program byl založen pro budování výzkumných pracovišť, která by vychovávala a stabilizovala mladé výzkumníky na českých vysokých školách. Čtyřletá finanční podpora byla po každoroční evaluaci přiznávána těm vysokým školám, které vytvořily nové výzkumné pracoviště a byly schopny dokládat jeho vědeckou činnost. Na ČZU v Praze byl projekt nazván Sociologická laboratoř, kde byly mladými pracovníky, za pomoci a odborného dohledu čtyř pedagogů, zpracovávány v letech 1996–2000 dva rozsáhlé výzkumné úkoly: „Trendy sociálních změn v zemědělství a na venkově“ a „Sociální změny české vesnice“.

„Trendy sociálních změn v zemědělství a na venkově“ byly řešeny z finanční podpory MŠMT a jednalo se o rozsáhlé dotazníkové šetření na celorepublikové úrovni. Dotazováno bylo 2 142 osob z obcí do 2 000 obyvatel. Zkoumané okruhy zahrnovaly otázky zjišťující postoje zemědělských pracovníků i venkovských obyvatel ke změnám po roce 1989, hodnocení transformace zemědělství, reflexi změny vlastnictví vztahů, změn v životní úrovni, v hodnotovém systému ap. Vlastní šetření provedla agentura Median.

„Sociální změny české vesnice“ byly řešeny z finanční podpory Grantové agentury ČR. Tento projekt byl zaměřen na srovnání vývoje po roce 1989 i současné situace tří českých vesnic v souvislosti s procesy transformace, restituce a privatizace v zemědělství. Hlavními tématy byly tedy především změny vlastnictví půdy a majetku (restituce v obci, jejich rozsah, ekonomické a sociální důsledky, hospodaření s půdou), změny postojů k práci v zemědělství, sociální souvislosti transformačních změn (vývoj vztahů mezi lidmi, reflexe politických, hospodářských a sociálních změn v postojích a názorech vybraných obcí).

Úspěšná obhajoba obou výzkumných projektů, které jsou v současné době připravovány k publikaci, přispěla k získání výzkumného záměru „Sociální a regionální rozvoj venkovského prostoru v České republice“ opět z prostředků MŠMT, který obsahově navazuje na projekt celostátního šetření „Trendy sociálních změn v zemědělství a na venkově“. Jeho řešení bude probíhat až do roku 2003. Každoročně bude předkládán odborné veřejnosti formou publikovaného sborníku prací soubor nejdůležitějších zkoumaných problémů soudobého venkova. Již dnes je zřejmé, že mnohá z nich budou úzce souviset s připravovaným vstupem ČR do EU.

Dá se říci, že základ systematického zkoumání venkova a zemědělství byl položen, ovšem větší část práce je ještě před námi. Sociologická laboratoř, jako výzkumné pra-

coviště, působí v organizačním rámci katedry humanitních věd. Spolupráce s KHV a její pedagogické zázemí dává dobré předpoklady pro výchovu mladých vědeckých pracovníků i doktorandů. Mají možnost prezentovat své práce na tuzemských i zahraničních seminářích, podílejí se na výuce a konzultacích pro studenty, jsou

vedeni k samostatné práci, včetně praxe podávání přihlášek do různých grantových agentur. Zdá se, že další perspektiva rozvoje aplikovaného sociologického výzkumu venkova a zemědělství již pozvolna přechází do rukou mladých pracovníků KHV a Sociologické laboratoře.

Doc. PhDr. Ing. Věra Majerová, CSc., Katedra humanitních věd, PEF, Česká zemědělská univerzita Praha, Česká republika

Informace o diplomových pracích na katedře humanitních věd ČZU v Praze

Již potřetí informujeme čtenáře na stránkách Zemědělské ekonomiky o diplomových pracích vypracovávaných studenty ČZU v Praze a vedených pedagogy z Katedry humanitních věd (dále KHV) této vysoké školy. Obě dvě předcházející informace tohoto druhu byly strukturovány tak, že obsahovaly stručné souhrny a obsahy prací se sociologickou tematikou (viz Zemědělská ekonomika 1998, č. 1: 35–36 a Zemědělská ekonomika 1999, č. 11: 519–522), které jsme vybrali s ohledem na zajímavost řešeného problému.

V tomto čísle již informaci zaměřujeme jinak, neboť v minulém roce došlo k zásadnímu obratu v tom smyslu, že počet prací vypracovávaných pod vedením pedagogů KHV, kterými studenti zakončují svá studia na ČZU v Praze, se ztrojnásobil a v tomto roce je očekáván další zásadní obrat. Zatímco v roce 2000 bylo dokončeno jedenáct diplomových prací (v tom devět se sociologickou a dvě s politologickou tematikou), letos probíhají dvacet dvě obhajoby bakalářských prací (v tom sedm sociologických, deset s politologickou a pět s filosofickou tematikou) a očekává se dvacet šest ukončovaných diplomových prací (v tom dvacet dvě sociologicky a čtyři politologicky zaměřené). Pro rok 2002 je možné předpokládat zatím jen počet ukončovaných diplomových prací, a ten je opět téměř dvojnásobný oproti počtu diplomových prací s předpokladem ukončení v letošním roce. K dnešnímu datu to vypadá, že to bude třicet sedm diplomových prací se sociologickou problematikou, sedm na politologické téma a přibylí k tomu i zájemci o filosofii, zatím v počtu dvou.

Uvedený růst svědčí o tom, že humanitní disciplíny našly na ČZU v Praze své místo, což potvrzují i obdobné tendence týkající se dalších než zde pojednávaných oborů – práva a psychologie. Také na těchto katedrách se enormně zvýšil počet studentů plnících zde své diplomové (a bakalářské) práce.

Zaměříme-li pohled více dovnitř, můžeme vyzdvihnout další důvody, kterými lze vysvětlovat takové zvýšení počtu diplomových a závěrečných prací, přičemž se dále budeme věnovat jen tomu, co se přímo týká KHV.

V první řadě je nutné zdůraznit, že v rámci tendence rozrůžňování nabídky volitelných předmětů ve všech studijních oborech Provozně ekonomické fakulty ČZU v Praze se humanitně zaměřená skupina předmětů stala tzv. „státnicovým koridorem“ ve všech třech základních oborech studia – Provoz a ekonomika, Provoz a administrativa, Informatika. Přitom v oboru Provoz a ekonomika studenti skládají státní závěrečnou zkoušku z komplexního předmětu „Sociologie a sociální politika“ již několik

let. K nim se ojedinele, v počtu dvou až tří ročně, přidávají studenti oboru Evropská agrární diplomacie. U dalších výše jmenovaných základních studijních oborů jde teprve o novou záležitost, příslušně o komplexní předmět „Sociologie venkovského prostoru“ v oboru Provoz a administrativa a komplexní předmět „Informace pro sociální rozvoj“ v oboru Informatika.

V druhé řadě podporuje stoupající počet diplomových prací vedených na KHV ta skutečnost, že ve školním roce 2000/2001 byl otevřen nový studijní obor Veřejná správa a regionální rozvoj (pro studenty s ukončeným bakalářským stupněm studia, ať již na ČZU v Praze či na jiné vysoké škole v České republice, anebo v zahraničí). Hned v prvním roce si deset studentů (je to zhruba čtvrtina ze všech přijatých) tohoto nově otevřeného oboru zapsalo diplomovou práci na KHV.

V neposlední řadě ovlivňuje růst, tentokrát závěrečných prací bakalářského studia, faktor změny režimu studia na ČZU, platné od tohoto školního roku – přechod na dvoustupňový systém studia. Závěrečnou práci si na KHV zapsali dvacet dva studenti, povětšinou z oboru Provoz a ekonomika.

Ještě na jeden vliv je zapotřebí upozornit, když uvažujeme o velikosti nárůstu počtu diplomantů na KHV. V kombinovaném distančním studiu oboru Provoz a ekonomika existuje velká skupina studentů, která bude svou státní závěrečnou zkoušku plnit mimojině ve státnicovém koridoru „Sociologie a sociální politika“.

Vzhledem k tomu, že ve studijních programech Provozně ekonomické fakulty ČZU bude ještě dále docházet k jistým změnám, které se KHV dotýkají, nelze zatím odhadovat s potřebnou mírou přesnosti, jak bude pokračovat trend tyto změny odrážející, který se projevuje v růstu diplomových a závěrečných prací zapisovaných studentů na KHV. S největší pravděpodobností můžeme předpokládat, že počet takových studentů oboru Provoz a ekonomika se ustálí mezi třiceti až čtyřiceti, pokud jde o obory Provoz a podnikání a Informatika, zvýší se asi na deset až patnáct studentů. U oboru Veřejná správa a regionální rozvoj je těžké dělat jakýkoli odhad jednak pro zatím krátkodobou zkušenost s jeho existencí na ČZU a jednak pro další připravované změny týkající se studia tohoto oboru na zdejší škole. Stejně tak nelze zatím odhadovat, jak tomu bude v dalších letech u studentů oboru Provoz a ekonomika ve formě (kombinovaného) distančního studia.

Obrátíme-li pozornost k obsahu témat diplomových a závěrečných prací zapisovaných na KHV, je po výše uvedených informacích o velkém nárůstu počtu těchto

prací více než zřejmé, že jim již není možné věnovat pozornost v takové struktuře, jak tomu bylo doposud. Můžeme však ve třech blocích – sociologicky, politologicky a filosoficky zaměřené práce – provést kratší obsahovou analýzu jejich užšího tématického zaměření.

Závěrečné a diplomové práce se sociologickou tematikou

Na rozdíl od minulých let (do roku 2000), kdy v souvislosti s malým počtem diplomových prací vycházeli pedagogové spíše vstříc studentům, kteří třeba i přicházeli s vlastním námětem a domluvili se s pedagogy na jejich bližším zaměření, stoupá se zvyšujícím se počtem prací potřeba jisté standardizace témat. Je to na škodu zajímavosti jak pro pedagogy, tak pro studenty, ale jiné řešení asi nenajdeme. A tak jsou na KHV řešeny práce s následujícími tematickými zaměřeními:

- Globalizace zemědělství a potravinářství včetně obchodu s potravinami a její dopad na život ve venkovských lokalitách
- Vztah mezi městem a venkovem (poměšřování venkova, příměstské venkovské obce, fenomén chataření a chalupaření, vnímání a sociální konstruování města a venkova, venkovská krajina a její vnímání)
- Místní (lokální) a masová (globální) kultura a jejich střetání ve venkovských obcích (lidové umění, venkovské tradice a zvyky, volný čas venkovanů a měšťanů, aj.)
- Výživa jako kulturní fenomén (zdravá výživa, samozásobitelství, potraviny na českém trhu jako kulturní fenomén aj.)
- Zemědělské hospodaření a jeho proměny (na úrovni venkovské obce, venkovské rodiny)
- Endogenní rurální rozvoj a obnova venkovských obcí (sociální a kulturní potenciál rozvoje venkovských obcí, místní iniciativy v rozvoji venkova)
- Sociální proměna vesnice (architektura a bydlení, prostorová mobilita obyvatel, sociální důsledky restitucí, sociální důsledky hospodářské rekonverze, sociální skupiny na venkově a jejich situace aj.)
- Nezaměstnanost (regionální, sociálně skupinová, specifické problémy ve venkovských obcích, absolventi ČZU aj.)
- Vývoj venkovských institucí (škola, spolky, náboženské instituce, pohostinství, hospodářská sdružení a další)
- Venkovská rodina a domácnost.

Kromě těchto tematicky zaměřených prací se vždy objeví zvláštní, nezařaditelná a velmi zajímavá témata, která znamenají v tom poněkud standardním prostředí, ke kterému jsme se již museli uchýlit, okořenění. lahůdku, která potěší a baví. Takovým tématem byla například v loňském roce obhájená diplomová práce na téma „Společenství

lidí a koní ve městě a na venkově“. Článek, reagující na tuto práci jsme publikovali v *Zemědělské ekonomice* 2000, č. 10: 443–450. V letošním roce jsou zajímavého charakteru práce „Půda a její význam pro nehospoďářické vlastníky půdy“ a „Španělský venkov, zemědělství a rurální sociologie“.

Závěrečné a diplomové práce s politologickou tematikou

I v tomto okruhu prací došlo k tematizování do skupin prací, které můžeme představit následujícím způsobem:

- Ekologické otázky v programech politických stran (zájmových svazů) v ČR
- Venkov a jeho rozvoj v programech politických stran (zájmových svazů) v ČR
- Regionální politika (politické subjekty a jejich úloha v regionu, politický život v regionu)
- Lokální politika (politické subjekty a rozhodování ve venkovských obcích, politický život v obcích)
- Zemědělství a zájmy zemědělského obyvatelstva v programech politických stran
- Zájmové svazy a další politické subjekty pro venkov a zemědělství
- Hospodářská politika a ekonomické programy politických stran
- Politické aspekty hospodářského a sociálního rozvoje regionů
- Venkov v politických vztazích.

Závěrečné a diplomové práce s filosofickou tematikou

- V tomto okruhu neuvádíme tematické členění prací, ale jejich výčet dle jednotlivých názvů témat, neboť filosoficky zaměřené bakalářské a diplomové práce budou obhajovány teprve letos (duben a květen 2001) a v příštím roce (červen 2002). Práce jsou zaměřeny k praktické filosofii, etice vztahu mezi člověkem a jeho prostředím k životu:
- Osvojování skutečnosti člověkem (bakalářská práce)
 - Negativní externalita ekonomického rozvoje ve vztahu k životnímu prostředí (bakalářská práce)
 - Lidská společenství z hlediska vztahů k přírodě (bakalářská práce)
 - Životní prostředí ve městech a na venkově v ČR (bakalářská práce)
 - Mravní relativismus a mravní etika podnikání (bakalářská práce)
 - Představují etické principy omezení pro ekonomickou činnost nebo mohou přispět k jejímu rozvoji? (diplomová práce)
 - Filosofická koncepce vlastnictví (diplomová práce).

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selective reviews (i.e. papers based on the study of agricultural literature and reviewing recent knowledge in the given field) are published in this journal. Articles are published in English, reviews and information also in English, Czech and Slovak. Each manuscript must contain an English and a Czech summary (including key words). Czech abstracts will be provided for foreign authors. The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and format. The author should make a written declaration that his paper has not been published in any other information source. The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper. The paper should not exceed 15 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout: paper of standard size (210 × 297 mm), double-spaced typescript. A PC diskette should be provided with separate text and graphic files. Tables, figures and photos should be enclosed separately. The text must contain references to all these appendices.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form for the first time it is used, abbreviations should not be used in the title or in the summary of the paper.

The **title** of the paper should not exceed 85 characters. Sub-headings are not allowed.

Abstract should contain the subject and conclusions of the paper, not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It should not exceed 170 words. It should be written in full sentences and contain basic numerical data including statistical data. It must contain keywords. It should be submitted in English and, if possible, also in Czech.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described briefly.

Review of literature should be a short section, containing only references closely related to the main topic of the paper.

Only original **methods** should be described, in other cases cite the method used and any modifications. This section should also contain a description of experimental material.

In the **Results** section figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only experimental data.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are compared with previously published results (only those authors whose studies are closely related to the published paper should be cited). The section Results and Discussion may be presented as one section.

The **References** section contains citations arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text include the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study should be included in the list of references.

The author should give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telephone and fax number or e-mail.

The manuscript will not be accepted by the editorial office in case its format does not comply with these instructions.

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Statě jsou uveřejňovány v angličtině, informace v angličtině, češtině nebo slovenštině. Rukopisy musí být doplněny anglickým a českým abstraktem (včetně klíčových slov). Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde. O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce. Rozsah vědeckých prací nesmí přesáhnout 15 strojopisných stran včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu: formát A4, mezi řádky dvojité mezery. K rukopisu je třeba přiložit disketu s prací pořízenou na PC a s grafickou dokumentací. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratky nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Abstrakt je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Měl by vyjádřit vše podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být autory dodán v angličtině a češtině.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována, a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostacích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura by měla sestávat hlavně z lektorovaných periodik. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu literatury se zařadí jen práce citované v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ, číslo telefonu a faxu, resp. e-mail.

Rukopis nebude redakci přijat k evidenci, nebude-li po formální stránce odpovídat těmto pokynům.

CONTENTS

Hubík S.: Globalization and community development	189
Lošťák M.: Local communities and impacts of globalization (a case study)	194
Šindlářová J.: Opinion research on regional cooperation in Central Europe	201
Čmejrek J.: The Czech political parties and regional policy	206
Linhartová D., Šišláková H.: The survey of the knowledge of students of agrobusiness educational field about the European Union	210
INFORMATION	
Hudečková H.: Globality, rurality and neo-rurality	217
Jeníček V.: International labor mobility and globalization	223
Majerová V.: Sociologic research in agriculture and rural areas: starting points and prospects	228
Hudečková H.: Information on diploma theses at the Department of Humanities of CUA in Prague	231

OBSAH

Hubík S.: Globalizace a rozvoj komunit (v angličtině)	189
Lošťák M.: Lokální komunity a dopady globalizace (případová studie) (v angličtině)	194
Šindlářová J.: Výzkum názorů na regionální spolupráci ve střední Evropě (v angličtině)	201
Čmejrek J.: České politické strany a regionální politika (v angličtině)	206
Linhartová D., Šišláková H.: Průzkum znalostí žáků studijního oboru agropodnikání o Evropské unii (v angličtině)	210
INFORMACE	
Hudečková H.: Globalita, ruralita a neovenkovanství	217
Jeníček V.: Mezinárodní pohyb pracovních sil a globalizace	223
Majerová V.: Sociologický výzkum zemědělství a venkova: východiska a perspektivy	228
Hudečková H.: Informace o diplomových pracích na katedře humanitních věd ČZU v Praze	231